

נמסר בליל שבת קודש בביהכ"נ 'היכל יצחק'

שיעורי צבא הלוי

חג השבועות תשפ"ב

בדיני דיקנה"ז ובדיני הבדלה דברכת ותודיענו

(מסכת פסחים דף ק"ג ע"א)

א) דיני 'יקנה"ז' וברכת 'ותודיענו'. ב) בבי' דינא ד'טעה בזו ובזו' גבי ליל יו"ט. ג) בי' דינא דחוזר לראש. ד) נידון אי הבדלת מוצאי יו"ט, מהני להבדלת ליל יו"ט. ה) בדיני ברכת 'ותודיענו'. ו) בבי' דינא דפקנה"ז. ז) היכ"ת שמשום קידוש שלא במקום סעודה, חוזר להתפלל. ח) בדיני הבדלה לנשים. ט) בקו' בא' שמקדש ומבדיל בביה"ח לנשים היכי יעשה יקנה"ז. י) היסוד דביקנה"ז לא בעי' מקום סעודה, ולפ"ז הת' לזה. יא) קו' המאמר מרדכי במנהג לומר יקנה"ז בביהכ"נ. יב) הת' לזה לפי היסוד דלעיל. יג) תליא ליסוד בד' התוס' והרשב"ם, והראב"ה והא"ז. יד) בבי' הא דבדינא דפקנה"ז ל"ש היסוד. טו) קו' אמאי לא בעי' להבדיל ברישא מדינא דתדיר. טז) ועוד קו' לשי' המ"מ אמאי לא בעי' להבדיל ברישא, מדינא דדא' קודם לדרבנן. יז) בעיקר דיני קדימות. יח) בא' ששכח לעשות יקנה"ז, ונזכר בבקר, מה יעשה. יט) בן חו"ל שהחליט להישאר קודם מנחה, אי יאמר אתה חוננתנו במנחה. כ) קו' למ"ד דמבדיל קודם קידוש, הא יוצא בהבדלה יד"ח קידוש. כא) והת' לזה.

'המבדיל בין קדש לחול', שלכאורה הוא מעכב, ואם כן הרי הוא טעם קודם הבדלה, וצריך לחזור ולהתפלל.

ועיין בשלמי תודה (על שנתות סימן ט"ו), שכן כתב בשם בעל הקהילות יעקב, שאמירת בין קדש לקדש מעכבת, וצריך לחזור. [וכן הביא בספר ערב פסח שחל בשבת (עמוד כ"ג), בשם השבט הלוי (שו"ת חלק ח), אולם הביא שהגרש"ז אורבך נסתפק בזה, והגרש"א אמר שאינו צריך לחזור, וע"ע בשלמי תודה (סס), שדן בכמה חשיב טעימה קודם הבדלה, שצריך לחזור ולהתפלל].

ביאור דינא דחוזר לראש

ג. ותקנתו הוא שצריך להיות 'חוזר לראש', כלומר שצריך להתפלל עוד הפעם ערבית, ואינו יכול ללכת לבית הכנסת ולהתפלל, משום שהרי ידי חובת קידוש יצא, וצריך קידוש במקום סעודה, ואם ילך למקום אחר, נמצא שגם קידושו לא יהיה כדן, ולא רק ההבדלה, ויצטרך אחר כך לומר שוב פעם את כל היקנה"ז.

לכך נראה שצריך להתפלל בביתו, ובכהאי גוונא שחל יום א' דראש השנה בשבת, בלילה השני צריך לעשות יקנה"ז, ולמעשה אם שכח לומר 'ותודיענו', ואחר כך על הכוס אמר 'המבדיל בין קודש לחול', וטעם מהיין, ודינו שצריך לחזור ולהתפלל שמונה עשרה, ולפי זה צריך הוא להתפלל את תפילת שמונה עשרה של ראש השנה בביתו.

ואף אינו יכול לעשות הבדלה כתיקונו מיד, ולאכול את סעודתו ואחר כך להתפלל, דעיין בבאור הלכה (סס, ד"ה ליד), שכתב "צריך לחזור ולהבדיל בתפלה. אפשר דזוקא אם לא הבדיל עדיין על הכוס, ובא לפנינו לשאול, אז הדין דיחזור ויבדיל בתפלה, ואחר כך על הכוס, אבל אם עבר והבדיל על הכוס, אחר שטעם, שוב אין צריך לחזור ולהבדיל בתפלה, כיון שמכל

דיני 'יקנה"ז' וברכת 'ותודיענו'

א. כתב הרמב"ם (הלכות שנת פיק כ"ט הלכה כ"ב), "כיצד מברכין בליל יום טוב שחל להיות באחד בשבת, בתחלה מברך על הגפן, ואחר כך מקדש קידוש יום טוב, ואחר כך מברך על הנה, ואחר כך מבדיל, וחזתם בהבדלה 'המבדיל בין קדש לקדש', ואחר כך מברך שהחיינו", וכן איתא בשו"ע (או"ח סי' תע"ג ס"א), ומקורו ממסכת פסחים (דף ק"ג ע"א), דאמרין "ורבא אמר יקנה"ז, והילכתא כרבא".

וכמו כן ביום טוב שחל במוצאי שבת, מלבד שעושים הבדלה על הכוס ד'יקנה"ז', אף מבדילים בתפילה, ואומרים ברכת 'ותודיענו' בברכת 'אתה בחרתנו', ואם שכח לומר ותודיענו, אינו חוזר, וכמו שאם שכח לומר 'אתה חוננתנו' אינו חוזר, מפני שיכול לאומרה אחר כך על הכוס.

ביאור דינא ד'טעה בזו ובזו' גבי ליל יו"ט

ב. ואמרין בברכות (דף ל"ג ע"א), שאי 'טעה בזו ובזו', דהיינו שמלבד ששכח להבדיל בתפילה, גם שכח להבדיל על הכוס, וטעם קודם ההבדלה על הכוס, דינא 'חוזר לראש', כלומר שצריך לחזור ולהתפלל, וכן נמי דינא ביום טוב, שאם שכח לומר 'ותודיענו', וגם לא הבדיל, וטעם קודם ההבדלה על הכוס, דינא הוא שצריך לחזור ולהתפלל, וכן מבואר להדיא בבאור הלכה (סי' ל"ד ס"א, ד"ה ולס), בשם הפרי מגדים, גבי מוצאי שבת שהוא ליל יום טוב, וכן בתוספות הרא"ש (נצניכות סס), פירש כן את הגמרא בהדיא, דקאי על ליל יום טוב שחל במוצאי שבת.

ולכך למעשה אם שכח לומר 'ותודיענו', ואחר כך שכח לעשות יקנה"ז, ורק עשה קידוש, ומיד אחר קידוש טעם מן הכוס, הרי זה בכלל טעה בזו ובזו, וצריך לחזור ולהתפלל.

וכן נפקא מינה למי שטעה בליל יום טוב, ואף על פי שעשה יקנה"ז, מכל מקום במקום לחתום המבדיל בין קדש לקדש, חתם

מקום כבר יצא מצות הבלדה, [פרי מגדים], ובדרך החיים סתם, דאין חלוק בזה".
ואם כן אם חזר והבדיל, הרי נכנס לספק של הפרי מגדים, ולדעת הדרך החיים לא יצא ידי חובה, ולכך צריך שיתפלל מיד ובביתו, ואחר כך יבדיל, [ועיין בזה עוד בשלמי תודה (סג)].
אולם בשו"ת ר' יוסף מסלוצק (סי' ז), הביא מעשה שהיה אצל הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל, שקידש בליל יום טוב, ואחד יצא לחוץ וחזר אחר כך, ואוושו עליו, דאינו קידוש במקום סעודה, ואמר הגר"ח דכל שהניח מקצת חברים לא חשיב שינוי מקום, כמו לענין ברכות, [וכמבואר בס' קע"ו].
ולפי זה בכהאי גוונא שאוכל עם חברים, אפשר שאם נשאר מקצת החברים בביתו, יכול לילך ולהתפלל בבית הכנסת, ואחר כך יחזור, ויאמר נה"ז.

נידון אי הבלדת מוצאי יו"ט מהני להבדלת ליל יו"ט

ד. והיה מעשה בא' שאמר ביקנה"ז 'המבדיל בין קדש לחול', וביום ב' שאחר יום טוב, אמרו לו שלא יצא, ובשלמי תודה (סס), דן האם צריך תשלומין, שהרי אם לא הבדיל במוצ"ש מבדיל עד יום ג'.

אלא שהרי במוצאי יום טוב כבר עשה הבלדה על יום טוב, ורק שנתכוין להבדלת יום טוב, ולא נתכוין להבדלת שבת, ואם כן יש לדון אם יצא בזה גם ידי הבלדת שבת, והרי אינו יכול לומר בין קודש לקודש כיון שעושה בחול, ויל"ע בזה, [ותליא אם מצות צריכות כוונה, ואפשר דדמי למתעסק].

דיני ברכת 'ותודיענו'

ה. וקיימא לן ש'ותודיענו', אומרים בבברכת 'אתה בחרתנו', וכדאיתא בברכות (דף ל"ג ע"א), וברמב"ם (פ"ג מתפילה ה"ז), ובשו"ע (סי' תל"א).

והיה מעשה בא' שטעה במעריב של ליל יום טוב, והתחיל לברך ברכת 'אתה חונן', ודינא הוא שצריך לסיים את כל הברכה, וכמבואר בשו"ע (נסי' רס"ח ס"ג), ובכל מוצאי שבת הרי אומרים הבלדה בברכת 'אתה חונן', ואם כן יש לדון בליל יום טוב שחל במוצאי שבת, והתחיל לומר ברכת 'אתה חונן', אם יאמר 'ותודיענו' בברכת אתה חונן, או שימתין לברכת 'אתה בחרתנו'.
וספק זה מובא בספר עובר אורח, (להגאון האלק"ת, סי' קמ"ג), ומסקנתו הוא, שימתין לברכת 'אתה בחרתנו'.

ובמסכת ברכות (דף ל"ג ע"א), איתא "הבדלה בחונן הדעת, מאי טעמא, אמר רב יוסף מתוך שהיא חכמה קבעה בברכת חכמה, ורבנן אמרי מתוך שהיא חול, לפיכך קבעה בברכת חול".

ולענין 'ותודיענו', יש לומר דלא שייך הסברא 'מתוך שהיא חול' וכו', שהרי היא הבלדה בין קודש לקודש, אך הסברא מפני שהיא חכמה, שייכא גם בברכת 'ותודיענו', אלא שמכל מקום אפשר שכיון שכבר נקבע אמירת 'ותודיענו' לברכת אתה בחרתנו, לכך בעי להמתין לברכת 'אתה בחרתנו', ואינו יכול לאומרה בברכת 'אתה חונן'.

ושוב היה מעשה, בא' ששכח לומר 'ותודיענו' במקומו, ונזכר אחר שאמר 'ותתן לנו ה' אלקינו' וכו', ויש לדון האם יחזור ויאמר 'ותודיענו'.

ויש לפשוט דבר זה ממה שכתב המשנה ברורה (סימן תקפ"ג ס"ק ט"ז), גבי עשי"ת, שאי שכח לומר 'וכתוב', שאינו חוזר, וכתב על זה, רק שסיים אותה ברכה, ר"ל שאמר השם של הברכה, אין לחזור משום חשש ברכה לבטלה. אבל כל זמן שלא אמר השם

של הברכה, יכול לחזור אף על פי שיש כמה שמות, [כגון בו"כ החיים].

ולפי זה הכי נמי הכא שאף שאמר שם, יחזור לומר ותודיענו, אולם ע"ש במטה אפרים שכתב שאם אמר שם לא יחזור, ומכל מקום במשנה ברורה נקט לא כן.

ואף לפי המטה אפרים יש לומר שזה רק ב'וכתוב', שאינו מדינא דגמרא, ולכך לא יחזור אם כבר הזכיר שם, אבל 'ותודיענו' שהוא חיוב גמור להבדיל בתפלה יחזור כל זמן שלא סיים את הברכה.

ומלבד זאת אפשר שיאמר 'ותודיענו' לפני יעלה ויבא, ולא יצטרך לחזור ולומר שם ה' שנית, ונמצא שאף לא אמר שם לבטלה.

ביאור דינא ד'פקנה"ז'

ו. וכתבו התוספות בפסחים (דף ק"ז ע"ב, ד"ה מקלט) "ואי מקדשין על השכר היכא דהוי חמר מדינה, אתי שפיר ביום טוב שאחר השבת שיעשו יקנה"ז על השכר, אבל אי אין מקדשין על השכר, ולרשב"ם שאומר לקדש על הפת, תימה איך יעשו חצי יקנה"ז על הפת, וחצי על השכר, ומיהו בסדר דרב עמרם יש, אף על גב דאין מבדילין על הפת, ביום טוב שחל במוצאי שבת מבדילין, כיון דקידוש עיקר, כדפסקינן יקנה"ז, ומקדשין על הפת נעשה הבלדה טפילה לה, ומבדיל על הפת עם הקידוש".

ובשו"ע (סי' ל"ז ס"ג), איתא "אין מבדילין על הפת וכו', וביום טוב שחל להיות במוצאי שבת, שיש בו קידוש, שהוא נאמר על הפת, יש אומרים שאגב הקידוש מבדילין גם כן עליו, וי"א שיותר טוב לומר הקידוש והבלדה שניהם על השכר", וכתב הרמ"א "והסברא הראשונה עיקר".

והיינו דלדעה הראשונה שהיא עיקר לדעת הרמ"א, [דהוא מסדר דרב עמרם], עולה, שבלי ליל יום טוב שחל במוצאי שבת יכול לעשות 'פקנה"ז'.

ובודאי מה שיכול להבדיל על הפת, הוא רק כשעושה קידוש והבלדה כאחד, אבל אם שכח להבדיל, ואחר כך עושה רק הבלדה, פשוט שאינו יכול לעשותו על הפת, דההבלדה תלויה בקידוש, ואי ליתא לקידוש ליתא להבלדה, ועיין באור זרוע (ח"ג הל' מו"ט סי' ז"א), שכתב דהא דמהני הבלדה על הפת, הוא כמגו דהוי דופן לענין שבת הוי דופן לענין סוכה.

היכ"ת שמשום קידוש שלא במקום סעודה, חוזר להתפלל

ז. ויש לדון שהרי בקידוש צריך לעשות במקום סעודה, ואם לא עשה במקום סעודה, לא יצא, ובהבלדה א"צ מקום סעודה, אבל באופן שעושה פקנה"ז, הרי כל מה שמועיל להבדלה הוא משום שהואיל ומהני לקדוש מהני להבדלה, אבל אם לא עשה במקום סעודה, שלא יצא ידי קידוש, ממילא שלא יצא גם ידי הבלדה.

ונמצא שמי שעשה פקנה"ז, ולא עשה סעודה באותו מקום, אלא במקום אחר, [וטעם באותו מקום פחות משיעור סעודה, ושיעור סעודה אכל במקום אחר, או ששמע פקנה"ז מאחר], נמצא שכיון שלא יצא ידי קידוש, ה"נ שלא יצא ידי הבלדה, ונמצא שטעם קודם הבלדה, ונמצא שאם שכח ותודיענו, צריך לחזור ולהתפלל.

ומצינו דין שמה שלא עשה קידוש במקום סעודה, גורם לו שיחזור ויתפלל שמונה עשרה, [והוא חידה מענינת].

בדיני הבלדה לנשים

ח. ובשו"ע (סימן ל"ז ס"ח), איתא "נשים חייבות בהבלדה, ויש מי שפוטרו", וכתב הרמ"א "ע"כ לא יבדילו לעצמן, רק ישמעו הבלדה

ובספר מאמר מרדכי (סס), הביא שנהגו שאף במקומות שאין מקדשים בכל שבת בבית הכנסת, אבל כשחל ליל יום טוב במוצאי שבת, עושים יקנה"ז בבית הכנסת.

ובמאמר מרדכי שם תמה על מנהג זה, והאריך למצוא לזה טעם, ומסיק שאינו מנהג ראוי, ועיין שם שכתב דאולי כיון שלא היו יודעים שצריך לעשות יקנה"ז, לכך היו עושים בבית הכנסת ללמדם איך עושים, [ולפי זה היה אפשר לעשות כינוס ביום חול, 'כינוס יקנה"ז', וללמדם צורת עשיית יקנה"ז].

וכפי הנראה שאין בזה משום ברכה לבטלה דכל שעושה כדי ללמד אחרים, אין בזה משום ברכה לבטלה, ועיין בשו"ע (סי' תפ"ד), שכתב "ואי לא ידעי יקרא במלה במלה", וכתב במשנה ברורה (ס"ק מ'), "והם יענו אחריו, דכל שקורא מלה במלה, והאחר עונה עמו, לא הוי ברכה לבטלה, אף על פי שיצא מכבר, דהרי הוא רק מלמדו לברך.

[ויש לדון שאדם שיודע שילך בחג, למקום שאין שם מחזור, האם מותר לו לחזור לעצמו על נוסח התפילה דמאי גרע ללמד לעצמו מללמד לאחרים, ואי מותר, יש להקשות שכתוב שבברכת 'המלך הקדוש', אם יש לו ספק חוזר, וכתב המשנה ברורה (סימן תפ"ד ס"ק ג'), "לא מהני שיאמר צ' פעמים [המלך הקדוש], כמו בסימן קי"ד ס"ח, דהכא אינו רשאי לומר ברוך אתה ד' דהוי ברכה לבטלה", ויש להקשות אמאי אסור, ומה גרע ללמד עצמו מללמד אחרים, ואולי לימוד לזכירה גרע].

וכתב במאמר מרדכי שאין צריך לזה, אלא אפשר להכריז בבית הכנסת שצריך לעשות יקנה"ז, וכתב שהוא כמו שמכריזים בבית הכנסת בליל שביעי של פסח שאין לומר שהחיינו, [דליל שביעי של פסח, הוא היום טוב היחיד שלא אומרים 'שהחיינו' בקידוש, וכפי הנראה כן היה מקובל בזמנם, להכריז בבית הכנסת על זה].

התי' לזה לפי היסוד דלעיל

יב. ולהמבואר אפשר לומר בטעם המנהג, שכיון שיש שאין יודעים לעשות קידוש והבדלה, לכך עושים בליל יום טוב שחל במוצאי שבת יקנה"ז בבית הכנסת, כדי להוציאם ידי חובה.

ובאמת שהיה צריך לעשות כל שבת קידוש בבית הכנסת, אלא שבעלמא אי אפשר, כיון שהקידוש הוא לא במקום סעודה, ולכך לא מהניא הקידוש בבית הכנסת, אבל בליל יום טוב שחל במוצאי שבת שעושים יקנה"ז, אם כן הואיל ומהני להבדלה בלא סעודה, הכי נמי מהני גם לקידוש.

תליא ליסוד בד' התוס' והרשב"ם, והראב"ה והאו"ז

יג. ובתוספות פסחים (דף ק"ו ע"ב, ד"ה מקלף, והוצא לעיל), כתבו "אע"ג שאין מבדילין על הפת, ביום טוב שחל במוצאי שבת מבדילין, כיון דקידוש עיקר, כדפסקינן יקנה"ז, ומקדשין על הפת נעשה הבדלה טפילה לה, מבדיל על הפת עם הקידוש".

ומבואר שרק כיון שקידוש הוא עיקר לכך מהני על הפת, ולפי זה אין ללמוד שמתוך דמהני הבדלה שלא במקום סעודה, הכי נמי יועיל קידוש.

והנה ברשב"ם (פסחים ק"ג ע"ב, ד"ה וז), כתב ב' סברות למה מקדימים קידוש להבדלה, חדא דקדושת היום עדיפא מהבדלה, "אי נמי דכי מבדיל ברישא, מיחזי דהוי עליה קדושת היום כמשו".

ולטעם הא' יש לומר שבאמת הקידוש עיקר, אבל לטעם הב' הרי אין כאן סברא להעדיף את הקידוש, רק שאם מקדים הבדלה הרי זו כמשאו, והרי התוספות באו שם ליישב דעת

מן האנשים", ובמשנה ברורה (ס"ק ל"ו), כתב "ואם האנשים כבר הבדילו לעצמם, או שנתכונו לצאת בבית הכנסת, לא יבדילו כדי להוציא הנשים, אם אין שם זכרים גדולים, או קטנים ששומעין ממנו, דלהיש חולקים הוי ברכה לבטלה".

ובספר זכור לאברהם (נענד' הגלס), וכן בספר ברכי יוסף, הביאו כמה פוסקים דסבירא להו, דאפילו מי שהבדיל כבר, יכול להבדיל בשביל הנשים, מכל מקום למה לנו להכניס עצמנו בחשש ספק לענין ברכה, אחרי דהיא יכולה להבדיל בעצמה, ע"ש.

בקו' בא' שמקדש ומבדיל בביה"ח לנשים היכי יעשה להן יקנה"ז

ט. ומעשה במי שהולך לקדש ולהבדיל בבתי חולים, ולגבי קידוש אף על פי שסעודת שבת עושה בביתו, ואינו יכול לצאת שם משום שצריך קידוש במקום סעודה, אלא מקדש ולא מבדיל לצאת, ומביא לקטן לשתות, ומוציא את כולם מדין ערבות.

ובהבדלה כשרוצה להבדיל לנשים [כגון במחלקת יולדות, שאין שם אלא נשים], והרי אין מבדילין לנשים כשאין יוצא בעצמו ידי חובה, ע"כ מביא את בני ביתו לבית החולים, והם ג"כ יוצאים ידי הבדלה, שהרי אין צריך במקום סעודה.

אבל כשליל יום טוב חל בליל מוצאי שבת שצריך לעשות יקנה"ז, קשה מה יעשה, שהרי אינו רוצה לאכול שם, ורוצה לאכול בביתו, ואמנם בקידוש יכול להוציא אותם, ויכול עשות עוד פעם בביתו, אבל גבי הבדלה אם אינו יוצא בעצמו אין יכול להוציא את הנשים, ואם יצא בעצמו, לא יוכל לעשות אחר כך הבדלה בביתו.

והנה לדעה הא' בשו"ע, נשים חייבות בהבדלה, ולשיטה זו אפשר להוציא נשים בהבדלה, אף שהוא עצמו אינו יוצא ידי חובה, ואם כן אם אפשר למצוא מי שנוהג כדעה הא' בשו"ע שפיר יוכל להבדיל לנשים, [א.ה. ואפשר דאף לדעה הב', דבעלמא נשים פטורות, מכל מקום הכא כיון שחייבות בקידוש, ממילא חייבות אף בהבדלה, וע"ע בשו"ת באר משה (ח"ו סימן קל"ח), דכן משמע].

ולכאורה אי אפשר שבני ביתו יבואו לבית חולים, שהרי הם רוצים לשמוע קידוש בביתו, ולעשות שם סעודה.

והיה אפשר לומר שאשתו תבא עמו לשם, ויכוונו לצאת בהבדלה, וקידוש יחזור ויעשו בביתם במקום סעודה, אבל הרי קיימא לן שצריך להקדים קידוש קודם ההבדלה, ובסדר של 'יקנה"ז', ובאופן זה הרי מקדים הבדלה לקידוש.

היסוד דביקנה"ז לא בעי' מקום סעודה, ולפ"ז התי' לקו'

י. אלא נראה דכמו שאי אפשר לעשות הבדלה על פת, ומכל מקום הואיל ומהני קידוש על הפת, לכך מהני גם לענין הבדלה, אם כן נימא שאף שצריך קידוש במקום סעודה, מכל מקום נימא מתוך להיפך, שכיון שהבדלה מהני שלא במקום סעודה, לכך מתוך שהועיל להבדלה יועיל לקידוש, ולכך אפשר לעשות יקנה"ז אף שלא במקום סעודה.

קושיית המאמר מרדכי במנהג לומר יקנה"ז בביהכ"נ

יא. ובזמן הגמרא היו נוהגים לקדש בשבת בבית הכנסת, כדי להוציא את האורחים ידי חובה, ובזמן הזה שאין מצויין אורחים שאוכלים בבית הכנסת, נחלקו הראשונים אם מכל מקום מקדשים, ועיין בטור ושו"ע (סי' כס"ט), ובארץ ישראל נהגו שלא לקדש, ויש מקומות שמקדשים.

הרשב"ם, ונמצא שבאמת מה שמקדימין אינו משום שקידוש עיקר, אלא רק משום שצריך לאחר אפוקי יומא. ולשון הראב"ה [פסחים סימן תקי"ז], "וכן כשמקדשין ומבדילין ביחד, כגון יום טוב הסמוך לשבת, מלאחריו, ולית חמרא, מקדש אריפתא, וגם מבדיל, שהם באים על שלחן הקבוע, ואי אפשר שלא לסמוך לסעוד, הילכך מקדש על הפת ומבדיל, אבל לא במוצאי שבת דעלמא, דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל, לא יבדיל על הפת, ואלו עמדה הלכה נה"ק לא הוה מבדיל אפת, [כ"ה לפי ההגה"ה שם], אבל כיון דפסקו והילכתא כרבא דאמר יקנה"ז, כיון דמקדש תחלה אריפתא, מבדיל נמי אריפתא".

ומבואר מדברי הראב"ה דסתם הבדלה לא שייכא לפת, אבל כאן שייכא לפת, ועוד מבואר שכל זה הואיל ומתחיל בקידוש, ולפי זה דינים שמועילים לקידוש, מועילים להבדלה, ולא איפכא.

אולם באור זרוע (ח"צ הלכות מו"ט סי' ז"א, והוצא לעיל), כתב "ובמוצ"ש ליו"ט, כתב רב עמרם 'פקנה"ז', פת במקום יין, היכא שאין לו יין, ואף על גב דאין מבדילין על הפת בשאר מוצאי שבתות, אבל הכא מתוך שמקדש עליו מבדיל עליו נמי, והביא ראיה לדבריו מורי ר' אברהם בר' עזריאל זצ"ל, מפ"ק דסוכה, גבי שתים כהלכתן ושלישית אפי' טפה, דאמר רבא 'וכן לענין שבת, מיגו דהוויא דופן לסוכה, הוויא נמי דופן לשבת', פירוש אף על גב דבשאר שבתות לא חשיבא דופן, הכא כיון דהוויא דופן לסוכה, הוויא נמי לשבת".

ולפי דברי האור זרוע יש מקום לומר מיגו גם לאיפכא, דכל שמהני להבדלה מהני גם לקידוש, וכן לסברא הב' ברשב"ם, אבל עכ"פ לפי התוספות והראב"ה א"א לומר כן, [ובמשנה ברורה העתיק את לשון התוספות, שהקידוש הוא העיקר].

ביאור הא דבדינא דפקנה"ז לא שייך היסוד דלעיל

יד. ולענין המבואר לעיל לדון, דבאופן שעשה פקנה"ז, ושכח לומר בתפילה 'ותודיענו', וכן לא עשה קידוש במקום סעודה, דאמר' שכיון שלא יצא ידי קידוש ממילא לא יצא ידי הבדלה, ונמצא שטעם לפני הבדלה ולכך דינו שהוא צריך לחזור ולהתפלל.

ואפילו לפי המבואר הכא, שאמרין דביקנה"ז מתוך דמהני הבדלה שלא במקום סעודה, הכי נמי יועיל קידוש שלא במקום סעודה, אולם בגוונא שעשה פקנה"ז בודאי שלא יועיל שלא במקום סעודה, כיון שנמצא דכל מה שמועיל הבדלה, הוא משום שמועיל הקידוש, וכל מה שמועיל הקידוש הוא משום שמועיל ההבדלה, אף שאינו במקום סעודה, ואי אפשר שיועיל באופן זה.

קו' אמאי לא בעי להבדיל ברישא מדינא דתדיר

טו. ויש להעיר שהבדלת שבת תדירה שהרי היא נוהגת כל שבת, וקידוש של יום טוב אינו תדיר, ואם כן מהאי טעמא היה צריך להקדים הבדלת שבת קודם קידוש יום טוב, כיון שתדיר ואינו תדיר, תדיר קודם.

והעירו שאולי יש לומר שהבדלה זו, שהיא בין שבת ליום טוב, לא חשיבא תדיר.

אולם מסתבר שאף שהנוסח אחר בליל יום טוב, אבל מכל מקום עיקר מצות הבדלה אחת היא.

עוד קושיא, לשיטת המגיד משנה, אמאי לא בעינן להבדיל ברישא, מדינא דדא' קודם לדרבנן

טז. ועוד יש להעיר דהא דעת המגיד משנה (פכ"ט מהל' שנת), שקידוש והבדלת יום טוב דרבנן.

אולם דעת השיטה מקובצת בביצה (ק"ה ע"א), בשם הריטב"א, שקידוש והבדלת יום טוב דאורייתא הוא, וע"ע בהלכות גדולות (וי"ט הלכות קיז), שכתב "מיחיבין לקדושי ליומא דשבתא, וליומא טבא בצלותא, ועל כסא דחמרא, דכתיב 'זכור את יום השבת לקדשו', זכרוהו על היין בבנייתו, מכאן סמכו חכמים לקידוש היום מן התורה, אין לי אלא שבת, חג המצות מנין, ת"ל 'למען תזכר את יום צאתך', חג שבועות מנין, תלמוד לומר 'וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית', חג הסוכות מנין, תלמוד לומר 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ד' אלקיך', ומנלן דבחג הסוכות קאים, מדעילויה דקרא 'העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך', וכתיב 'חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים' כו', ואע"ג דמדכר בקידושא, צריך לאדכורי בצלותא, ובברכת המזון מאי טעמא, 'זכור וזכרת' תרין קראי כתיבי, ואתו מועדות ילפ' משבת, מה שבת בתפלה ועל הכוס, אף יום טוב בתפלה ועל הכוס, עכ"ל, והובא דברי הבה"ג באור זרוע (ח"צ סי' כ"ט), וצ"ע לדברי הבה"ג, בהגהות ר' ברוך פרנקל, שנראה מדברי הבה"ג, שקידוש של יום טוב הוא דאורייתא.

ומכל מקום לשיטת המגיד משנה צריך עיון שהרי קידוש והבדלת שבת היא מן התורה להרמב"ם (פכ"ט מהלכות שנת ס"ה), [א.ה. ע"י"ש במגיד משנה (פכ"ט), דהקשה על ילפותא דהרמב"ם, ועיין שם במה שכתב ילפותא אחרית].

וקידוש יום טוב הוא רק מדרבנן [לשיטת המגיד משנה], ואם כן למה אינו צריך להקדים הבדלת שבת לקידוש של יום טוב, והרי בפשטות צריך להקדים דבר שהוא מן התורה, לדבר שהוא דרבנן, כמבואר בנודע ביהודה (קמ"א לו"ח סי' מ"א), שזה עדיף על תדיר, וכן מבואר בפני יהושע (נכרות י"א ע"א).

[א.ה. והשאגת אריה (נסימן ז', ונסימן כ"ב), פליג עלייהו, וס"ל דליכא קדימה בדאורייתא לדרבנן, דדרבנן חשיב רשות, [ולא הוי כלל כמצוה], כלפי הדאורייתא, ובדברי מלכיאל (ח"א סימן ט"ו), האריך בזה, והוכיח מדברי תוספות רבינו יהודה חסיד (נכרות י"ב ע"א), דיש קדימה לדאורייתא על דרבנן.

ובעיקר הקושיא בדברי המגיד משנה, כבר הקשה כן באור שמח, (פ"ו מסוכה ה"ג), והוכיח מזה כדברי השאגת אריה, וע"ע במצפה איתן (נכרות י"א ע"ג), ובמנחת חינוך (ל"א ה'), -מהגרש"פ]. ואמנם אם הבדיל בתפלה שוב אינה מן התורה, וכן מבואר ברמב"ם (פכ"ט ה"ו), שקידוש בדברים הוא מן התורה, ועל היין מדרבנן, אבל אכתי קשה באופן שלא הבדיל בתפלה.

ועיין בהגרע"א (סי' תפ"ט ס"ט), שכתב "ואף על גב דבכל מוצאי שבת ספירה קודם, משום אפוקי יומא עדיף, מסברא דקדימה דאורייתא, ומוכח כן מיקנה"ז, אף דקידוש דיום טוב דרבנן, כמו שכתב המג"א ריש סי' רע"א", ונמצא שהגרע"א עמד בדבר זה, וכתב דמכל מקום סברת אפוקי יומא עדיפא, [כלומר שיש עניין לאחר את יציאת השבת, כדי שלא יראה עליו השבת כמשוי, ולכך מאחרין את ההבדלה].

[א.ה. ויש לומר דאף דבעלמא הבדלה דאורייתא היא, מכל מקום הוא דווקא הבדלה לחול, וכדיליף המגיד משנה (על סמנ"ס ס"ט), לדינא דהבדלה דאורייתא, מקרא "להבדיל בין הקדש ובין החול" (ויקרא י"ג), [ולשיטתו הוא], אולם הבדלת ליל יום טוב, דלקודש הוא, הבדלה מדרבנן היא, והוא ת"י אף לקו' דלעיל, ושו"ר בקובץ שיעורים (נפ"ה ד' ע"ג אות י"ג), דכן משמע, ולהדיא כ"כ במועדים וזמנים (ח"ז סימן קכ"א, ד"ה מיהו)].

בעיקר דיני קדימות

יז. ונידון זה להקדים דאורייתא לדרבנן, יש לדון מב' סיבות, חדא דדאורייתא הוי כמו מקודש, אלא שהרי בזבחים (פיק כל המזיג), דנו בתדיר ומקודש מה קודם, ועוד יש לדון שכיון שמדאורייתא, חייב רק בדאורייתא, ואינו חייב בדרבנן, נמצא שיש עליו [מדאורייתא] רק חיוב א', ולכך צריך להקדימו.

אולם יש לומר איפכא, דהא בשו"ע (סי' תפ"ז ס"ה), כתב שקורים הלל בבית הכנסת בליל פסח בברכה, והרמ"א כתב שאין נוהגין לקרותו, ובשערי תשובה (ס"ט סק"ט), הביא מהפ"ח שאם חל בשבת מקדימים ו'יכולו', לקריאת ההלל, משום ד'ויכולו' תדיר יותר, והביא משו"ת בית יהודה (סי' ל"ה), במעשה שטעה הש"ץ והתחיל בברכת הלל, דאין מחזירין אותו בשביל התדיר, שאינו רק למצוה, וגם אין חובה גמורה לקרות הלל, שהרי להרמ"א אין אומרים הלל בבית הכנסת בלילה.

ומבואר בדברי הבית יהודה, שתדיר ואינו תדיר, הוא בב' דברים של חובה, אבל אם האינו תדיר אינו חובה אלא מנהג, אין התדיר קודם, וכמו שלא מצינו קדימת תדיר לדבר של רשות, ולכך כתב שאין דין תדיר של ו'יכולו', לגבי הלל של ליל פסח, שאינו חובה גמורה.

ועיין עוד ברמ"א (סי' ת"ז ס"ט), שכתב "ונוהגין לומר שיר השירים בשבת של חוה"מ כו", והעם נהגו שלא לברך עליהם, על מקרא מגילה", ובמשנה ברורה הביא מהגר"א שיש לברך.

והמנהג לקרותם אחר שחרית קודם קריאת התורה, ויש לעיין למה אין מקדימים קריאת התורה משום תדיר ושאינו תדיר, ובאמת שבפורים מקדימים קריאת התורה לקריאת המגילה, [ומה שקורין הלל קודם קריאת התורה, הוא משום שהוא שייך לשחרית, כדאיתא במתני' בראש השנה, ועיין עוד בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' א')].

ולהמבואר על פי דברי הבית יהודה, יש לומר כמו כן גם לגבי מגילות, שכיון שאינם חובה, שהרי יש שאינם קורים אותם, לכך לא שייך בזה קדימה של תדיר.

ואם כן יש לומר איפכא דכיון שדרבנן לגבי דאורייתא לא חשיב שום חיוב, א"כ הו"ל כדבר הרשות לגבי דאורייתא, ואדרבה לא שייך בזה קדימה של תדיר.

[א.ה. יש קצת לעיין בזה, דהא אף כשהאינו תדיר הוא דבר הרשות ס"ל להבית יהודה דתדיר קודם, אלא דרק אינו מעכב, ויל"ע].

אך הואיל ומבואר ברמב"ם, שכל חיובי דרבנן עובר עליהם משום 'לא תסור', אם כן קשה לומר דלגבי דאורייתא, חשיב חיוב דרבנן כדבר הרשות ויל"ע, [ושמעתי ממו"ר הגר"ד לנדא שליט"א להקשות כע"ז, שאפילו אי כלפי דאורייתא, הדרבנן חשיב כדבר הרשות, אולם כלפי הדרבנן, יש לו חיוב חמור של דאורייתא, וחיוב קל של דרבנן, ואם כן מדרבנן, מיבעי ליה לאקדומי לדאורייתא].

בא' ששכח לעשות יקנה"ז, ונזכר בבקר, מה יעשה

יח. והיה מעשה בליל שבועות [בשנת תשע"ח] שחל במוצ"ש, בא' ששכח לומר 'ותודיענו', וגם לא הבדיל על הכוס, ונזכר רק ביום המחרת בבוקר.

וודאי שהוא צריך להבדיל ביום, ולומר 'בין קודש לקודש', אבל לכאורה כיון ששכח להבדיל בתפילה, וגם אבל קודם הבדלה, הרי צריך לחזור ולהתפלל ערבית, כמובא לעיל ממסכת ברכות (דף ל"ג ע"א), [ומהבאהו"ל, ומהתוספות הרא"ש].

אולם כאן הרי כבר עבר זמן ערבית, ואם כן יש לדון האם יתפלל שחרית שתיים, והאם יבדיל בתפלה, ובאיזה תפלה יבדיל.

והנה במגן אברהם (סי' ל"ד ס"ה א'), הביא משו"ת הרדב"ז, שכתב שבלא התפלל ערבית במוצאי שבת, ומתפלל שחרית שתיים, אין אומר כלל אתה חוננתנו, ובמגן אברהם תמה על זה שהרי מתחילה היו מבדילין רק בתפלה, ואחר כך כשהעשירו קבעוה על הכוס, כמבואר בברכות (ס"ט), ואם כן מתחילה ודאי שאם לא התפלל ערבית שהיה מבדיל בשחרית, וגם עתה שקבעוה גם על הכוס, מכל מקום כיון שצריך להבדיל גם בתפלה, אם כן צריך להבדיל בשחרית.

ועיין במשנה ברורה (סי' ק"ח ס"ק ל"ג), בשם מגן גבורים, שברדב"ז מבואר שלא תיקנו תשלומין על הבדלה, כיון שיש לה תקנה בהבדלה על הכוס.

ובמגן אברהם מבואר שדעתו שצריך לומר אתה חוננתנו למחר, והגרע"א הביא מספר תוספת שבת שאומר הבדלה בתפילה השניה שהיא תשלומין של ערבית, וכתב על זה הגרע"א שאינו כן, אלא אומרים בתפילה הראשונה, וכן באופן שאין תשלומין, כגון הזיד, שצריך לומר 'אתה חוננתנו' בשחרית.

והבאור הלכה פסק כדעת התוספת שבת, שיאמר 'אתה חוננתנו' בתפילה שניה, ודלא כהגרע"א, וכתב להוכיח כן, מהא שאמרו בגמרא שאם שכח 'אתה חוננתנו', וידע שאין לו כוס, יחזור ויתפלל, והרי יכול לומר 'אתה חוננתנו' בשחרית, ומוכח שאין אומרים אתה חוננתנו בשחרית.

ועיין שם בבאור הלכה שכתב להלכה כהרדב"ז, שלא יאמר כלל 'אתה חוננתנו' בשחרית, ורק כשאין לו כוס, שנמצא שלא הבדיל בלילה, יאמר בתפלה שניה, כדעת התוספת שבת, ועיין גם בכתבי הגר"ח שיאמר בתפלה ראשונה, שדין הבדלה בתפלה, לאומרה בתפלה ראשונה.

ובעיקר מה שהקשה הבאור הלכה על הגרע"א, אפשר לומר שאין כוונת הגרע"א שאומר בשחרית, אלא שאומר בתפלה ראשונה, ולכך כשלא התפלל ערבית, אומרה בשחרית שהיא התפילה ראשונה, אבל כשהתפלל ערבית, ושכח 'אתה חוננתנו', לא יאמר בשחרית, משום שאין זו תפלה ראשונה.

ובנידון דידן הרי הוא התפלל ערבית, ושכח לומר 'אתה חוננתנו' ואינו חוזר בתפילה, ורק אחר שאכל קודם הבדלה צריך לחזור ולהתפלל, ואם לא חזר, והגיע זמן שחרית לכאורה צריך להתפלל שחרית שתיים, והשתא לפי הרדב"ז אין כלל 'אתה חוננתנו' בשחרית, ולפי התוספת שבת צריך לאומרה בתפלה שניה, ולפי הגרע"א בתפלה ראשונה, ולפי הכרעת המשנה ברורה הרי כשמבדיל על הכוס בלילה, אין אומר 'אתה חוננתנו' למחר, ובלא הבדיל על הכוס בלילה אומר למחר, והרי כאן לא הבדיל בלילה, ואם כן לכאורה צריך לאומרה למחר.

ויש לדון שאף שלהגרע"א אומר בתפלה ראשונה, אבל כל זה אם היא תפילה ראשונה, אבל כאן שבאמת התפלל ערבית, ורק שכיון שטעה ואכל, צריך לחזור ולהתפלל ערבית, אם כן אפשר לומר דזה לא חשיב תפילה ראשונה, ואם כן לא יזכיר זאת, אלא בתפילה הראשונה בבוקר.

אולם נראה עוד שהואיל ובאמת התפלל ערבית, ורק כיון ששכח להבדיל בתפילה, וגם אבל קודם הבדלה, קנסוהו לחזור ולהתפלל, ואם כן יש לומר שאם לא התפלל בערב, לא יתפלל שחרית שתיים, שמצינו שמי שלא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתיים, אבל כאן לא חשיב שלא התפלל ערבית, אלא

שקנסוהו לחזור ולהתפלל, ומנא לן שגם על תפילה של קנס, יש תשלומין.

[ולא קשיא מהמשנה ברורה (סי' ע"ז ס"ק ל"א), שכתב "אם כשהשלים תפלתו, ומצא צואה עבר זמן תפילה, אין משלימה בתפלה אחרת, דפושע הוה, ואין תשלומין אלא בנאנס", ומשמע דהיה שייך תשלומין, דשם הוי 'זבח רשעים תועבה', כמבואר במג"א שם].

ועוד דהא הבאור הלכה (ס"ס ל"ה נ"ד, וכו' לעיל), הביא מהפרי מגדים דאפשר שבשכח להבדיל בתפילה, וגם אכל קודם, שצריך לחזור ולהתפלל, כל זה הוא קודם שהבדיל על הכוס, אבל אם כבר הבדיל על הכוס, לא יחזור ויתפלל, ובדרך החיים לא חילק, ולהפרי מגדים מבואר שאין זו חובת תפילה, כי אם חובת הבדלה בתפלה, ולכך סבירא ליה שאם כבר הבדיל על הכוס, אינו חוזר ומבדיל בתפילה, והואיל ואין זו חובת תפילה, מסתבר שאין על זה תשלומין.

ואף לפי הדרך החיים יש לומר שאין זו חובת תפילה, אלא חובת הבדלה בתפילה, ומכל מקום סבירא ליה שגם אחר שהבדיל על הכוס, עדיין יש חובת הבדלה בתפילה, אבל הואיל ואין זו חובת תפילה, יש לומר שאין על זה תשלומין למחר.

ואם נימא כן שאין חוזר ומתפלל למחר, אם כן הואיל ובבאור הלכה נקט שלמחר אין מבדיל אלא בתפלת התשלומין, כדעת התוספת שבת, ולא בתפלת שחרית, אם כן באופן זה שאין תשלומין לא יבדיל למחר.

בן חו"ל שהחליט להישאר קודם מנחה, אי יאמר אתה חוננתנו במנחה

יט. והנה בענין בן חוץ לארץ שנמצא בארץ ישראל, כשדעתו לחזור, נוהג יום טוב שני, ובכחאי גוונא שנמלך באמצע יום טוב שני, ודעתו להשאר בארץ ישראל, דנו בזה אם צריך להמשיך ולנהוג יום טוב, או שמפסיק הנהגת היום טוב מיד כשנמלך להשאר, ובשו"ת להורות נתן (חלק י"ז או"ח סי' כ"ז), כתב ששאל זאת את החזו"א, ואמר שיפסיק לנהוג יום טוב באמצע היום.

והג"ר אברהם גניחובסקי זצ"ל אמר שאם מפסיק את היום טוב, צריך להבדיל באמצע היום, ועוד אמר שצריך להניח תפילין, ועוד אמר דמשכחת ליה ג' בני אדם עומדים סמוכים, אחד אומר הלל שלם, ואחד אומר הלל קצר, והשלישי אומר הלל חצי קצר, והיינו ביום שני של פסח, שבחול"ל הוא יום טוב שני, ואומרים הלל שלם, ובן חו"ל בארץ אומר הלל שלם, ובן א"י אומר הלל קצר, ובן חו"ל שאמר 'לא לנו', ואחר כך נמלך להשאר בארץ, שוב לא יאמר אהבתי וכו', ואמר שאם נמלך באמצע מוסף צ"ע.

ויש לדון אם נמלך קודם שהתפלל מנחה, אם יאמר 'אתה חוננתנו' במנחה, דהא להרדב"ז הרי לא תיקנו 'אתה חוננתנו' אלא בערבית, ולפי התוספת שבת נראה גם כן שתיקנו רק בערבית, או בתשלומין של ערבית, ואם כן לא שייך כן במנחה, וגם בערבית אחר כך לא שייך הבדלה בתפלה, דהוי כמו הבדלה ביום שני, אבל לפי הגרע"א והגר"ח שמבדיל בתפלה ראשונה, יש לדון שיבדיל במנחה.

והבאור הלכה הכריע, דהיכא שעושה הבדלה על הכוס, לא יבדיל בשחרית, ואם כן הכי נמי שלפי הבאור הלכה לא יבדיל במנחה.

אלא שיש לומר בדברי הרדב"ז והבאוה"ל, שאין הכוונה ערבית דוקא, אלא בתפילה הראשונה הקבועה אחר השבת, והיכא שלא התפלל ערבית הרי שחרית אינה התפלה הקבועה הראשונה, אבל כשמפסיק יום טוב שני באמצע היום, הרי שתפלת מנחה היא התפלה הראשונה הקבועה אחר היום טוב, והרי זו כתפלת ערבית של מוצאי יום טוב, [תירוץ זה מהגאון רבי ישראל מרקוביץ שליט"א].

קו' למ"ד דמבדיל קודם קידוש, הא יוצא בהבדלה יד"ח קידוש

כ. ובצורת היקנה"ז, פליגי אמוראי בפסחים (ס"ט), ויש סוברים שצריך להקדים את ההבדלה לקידוש.

ובנוסח ההבדלה אומרים 'המבדיל בין קודש לקודש', וגם אומרים 'בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת', ונמצא שאומרים נוסח של קידוש, וברשב"ם מבואר דמה שאמרו בגמרא, שאין בזה חסרון של אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד, הוא משום שגם בהבדלה מזכיר את קדושת היום,

ולפי זה קשה למאן דאמר שההבדלה קודמת, אמאי לא יצא ידי קידוש בברכת ההבדלה, ואיך חוזר ואומר אחר כך שוב את ברכת הקידוש.

התירוץ לזה.

כא. והנה במסכת פסחים (דף ק"ז ע"ג), ילפינן שצריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש, ומהאי טעמא הקשה המנחת חינוך (ל"ט א), על המגן אברהם (נסי' ע"א), שיצא ידי קידוש מדאורייתא בתפלת שבת, והקשו שהרי אין מזכירים שם יציאת מצרים, [ועיין בבאוה"ל (ס"ט), במש"כ ליישוב].

ולפי זה יש לומר שהרי בנוסח הבדלה לא מזכיר כלל יציאת מצרים, ולכך לא יוצא בו ידי חובת קידוש.

ועוד יש לומר שהרי בקידוש מזכירים את שם היום טוב, אבל בנוסח הבדלה מזכיר רק יום טוב, אבל אינו מזכיר את שם היום טוב, [תירוץ זה מהגאון ר' ישראל קנטור שליט"א].

ובמשנה ברורה (סי' תפ"ז ס"ק י"א), כתב 'ואם לא אמר אתה בחרתנו, וגם לא יעלה ויבא, רק 'והשיאנו', אף על פי שאמר 'מועדי קדשך', אם לא הזכיר חג פלוני בפרט, לא יצא, [דה"ח, אבל בפמ"ג מסתפק בזה]".

ובחיי אדם (כלל כ"ח דין ט"ו), כתב "טעה בשמיני עצרת ואמר 'את חג הסוכות הזה', נראה לי דאם כבר עקר רגליו, אינו חוזר, וכתב בנשמת אדם דהא בודאי, אם לא אמר רק 'ותתן לנו מועדים לשמחה', וסיים הברכה, יצא, ואם כן לא גרע מהזכיר מאורע שאר ימים בתפלה, דאינו צריך לחזור בשוגג", ומבואר שאף בלא הזכיר את שם היום טוב, גם כן יצא.

והשתא התירוץ [הב'], דלעיל, אתי שפיר לפי המשנה ברורה (נסי' תפ"ז), בשם הדרך החיים, אבל לדעת הנשמת אדם שסובר שיצא, וכן להפרי מגדים שנסתפק, לדבריהם ליתא לתירוץ דלעיל.

א.ה. עוד יש לומר דכיון שמכוון לצאת ידי חובת הבדלה, לכך לא יוצא ידי חובת קידוש, ואף למאן דאמר דמצוות אינם צריכות כוונה, מכל מקום כשמכוון למצוה אחרת, וודאי דלא יצא.

נמסר בכוללי מורשה ודעת יום ג' ר"ח סיון

שיעורי צבא הלוי

חג השבועות תשפ"ב

בדיני ברכת שהחיינו על חג השבועות לאחר היום טוב
(מסכת מועד קטן דף י"ט ע"א)

א ד' החק יעקב דמברכין שהחיינו כל ז' (ב) קו' השעה"צ הא"ר והמהרי"ל (ג) התי' לקו' (ד) בבי' ד' ר"א דעצרת כשבת לאחר החורבן. (ה) ד' רבינו ירוחם ובי' (ו) יישוב לד' החק יעקב בזמן המקדש, וק' בזה"ז. (ז) בי' לפ"ז לחילוק הל' בין עצרת לחג השבועות. (ח) יישוב לד' הח"י בזה"ז כד' חכמים. (ט) ד' הקרן אורה דלא כיישוב, והדחיה לד'. (י) ד' המג"א לשיטתו כהח"י. (יא) קו' בד' המהרי"ל. (יב) בי' הל' ז' ימי הרגל.

בביאור דברי רבי אליעזר דעצרת כשבת לאחר החורבן

ד. ובמועד קטן (ף י"ט ע"א), תנן גבי אבילות, "שבת עולה ואינה מפסקת, רגלים מפסיקין ואינן עולין, רבי אליעזר אומר משחרב בית המקדש עצרת כשבת".

והיינו שבזמן בית המקדש כשהיה לעצרת תשלומין לקרבנות כל ז', היה דינו כרגל שמפסיק, ואחר שחרב בית המקדש דינו כשבת שאינה מפסקת אבילות.

ועיין שם בנמוקי יוסף (י"א ע"ג מפני הכ"ף, ד"ה נבי אליעזר), דרבי אליעזר סבירא ליה שרק יום טוב של ז' ימים מפסיק ליה לדיני אבילות, כיון שאילו לא יפסיק יעלה למנין הימים, ואם יעלו הרי תגמר אבילותו, ולכך אמרו שהרגלים מפסיקים, ומשום הכי סבירא ליה לרבי אליעזר שעצרת בזמן בית המקדש, היה נחשב לרגל של ז' ימים, והיה מפסיק את דיני האבילות, ואילו אחר שחרב בית המקדש, דינו כרגל של יום אחד, ומשום הכי אינו מפסיק את האבילות.

[ועיין בקרן אורה שהקשה, שהרי אותם ימים שאחר העצרת אין דינם לגמרי כרגל, שהרי רק 'יום טוב', שהוא יום אחד אחר העצרת, אסור בחספד ותענית, וכמבואר במסכת חגיגה (ף י"ז ע"ב), והרי קובר מתו ברגל אינו נוהג אבילות ברגל, ואטו קובר מתו בימי תשלומין של עצרת לא ינהג אבילות.

ועיין בפירוש רבינו שלמה בן היתום נ"ס, שכתב "רבי אליעזר אומר משחרב בית המקדש, ובטלו שתי הלחם וכבודו של עצרת, יהיה דינו לגבי אבילות כשבת, שעולה לענין שבעה" ולפי זה לא תליא כלל בדין תשלומין, אבל ברש"י והנמוק"י מבואר דתליא בדינא דתשלומין].

דברי רבינו ירוחם וביאורו

ה. ובמנחות (ף ס"ז ע"א), איתא "אמר אביי מצוה למימני יומי, ומצוה למימניי שבועי, רבנן דבי רב אשי מנו יומי ומנו שבועי, אמרימר מני יומי ולא מני שבועי, אמר זכר למקדש הוא".

ונחלקו בזה הראשונים, דדעת התוספות נ"ס, ד"ה זכר, דקיימא לן ספירת העומר בזמן הזה דרבנן, ודעת הרמב"ם (פ"ק ז' מהל' ממילין ומספין הכ"ט), דספירה בזמן הזה דאורייתא, ובפשטות המחלוקת היא אם תליא בהקרבת העומר.

ורבינו ירוחם (נ"ס ומהו ג"ה מ"ד), כתב [שיטה חדשה], דבזמן הבית הוי מן התורה בין ספירת ימים ובין ספירת שבועות, ובזמן הזה ספירת ימים הוי מן התורה וספירת שבועות דרבנן, וכדכתיב 'מהחל חרמש בקמה' ונניס ט"ז ט"ו, וע"ש דמהאי טעמא אין ברכה בפני עצמה על ספירת שבועות, וגם ביאר בזה למה אומרים 'שהם כך וכך שבועות', ואין סופרים שבועות בפני עצמם, והיינו משום דבזמן הזה ספירת שבועות דרבנן היא.

והדברים צריכים ביאור מפני מה נחלק בין ספירת ימים לספירת שבועות. ובאור שמוח (פ"ק ז' מהל' ממילין ומספין הכ"ט), כתב דבמסכת ראש השנה (ף ה' ע"א), איתא "תשלומין לעצרת מנא להו, נפקא להו מדתני רבה בר שמואל, דתני רבה בר שמואל אמרה תורה מנה ימים וקדש חדש, מנה ימים וקדש עצרת, מה חדש למניו אף עצרת למניו, אימא עצרת חד יומא, אמר

דברי החק יעקב דמברכין שהחיינו כל ז'

א. כתב המגן אברהם (סימן תע"ג ס"ה א'), "שהחיינו. ואם לא בירך בליל ראשון, מברך כל שבעה, והוא הדין בכל יום טוב".

וכתב החק יעקב "ונראה דהוא הדין בעצרת, אף על גב דהוא רק שני ימים, מכל מקום יש לה תשלומין כל שבעה", והיינו שמכיון שיש תשלומין כל ז', לענין קרבן חגיגה, לכך יכול לומר שהחיינו.

ועיין בפרי מגדים שכתב שגם מלשון המגן אברהם משמע כן, מדכתב 'והוא הדין בכל יום טוב'.

קושיות השעה"צ הא"ר והמהרי"ל

ב. והקשה בשער הציון (ס"ה ה'), על זה, "ולעניות דעתי לא נהירא כלל, דבודאי אם יעשה הזמן לרגל, יעבור על בל תוסיף, ואיך יברך שהחיינו על זה הזמן".

ועוד הקשה באליהו רבה (סימן תל"ד), מדאיתא בעירובין (ף מ' ע"ג), "תן חלק לשבעה, וגם לשמונה, וכו', ר' יהושע אומר שבעה, אלו שבעה ימי פסח, שמונה, אלו שמונה ימי החג, וכשהוא אומר וגם, לרבות עצרת, וראש השנה, ויום הכיפורים, מאי לאו לזמן, וכו', ולדעת החק יעקב הרי גם עצרת הוא שבעה ימים לזמן, ולמה לא נכלל בקרא ד'תן חלק לשבעה', כמו פסח.

ובמהרי"ל דיסקין (ק"י טמחין ס"י ג"ט), הקשה עוד, דאפילו בראש השנה ויום הכיפורים, איבעיא היא בגמרא בעירובין אם מברך זמן, דלאו רגלים נינהו, וכל שכן ימים שאחר עצרת, דחול נינהו, דלא מברך זמן.

התירוץ לקושיות

ג. ונראה ליישב דברי החק יעקב, שאין כוונתו שימים אלו רגל הם, ומשום הכי ימים אלו, הם סיבה לברך שהחיינו, אלא שבאמת הברכה היא על יום ראשון של עצרת, אלא דסבירא ליה להחק יעקב, דהואיל וימים אלו תשלומין הם לעצרת לענין קרבן, הכי נמי דשייך עוד ברכת שהחיינו למפרע על היום טוב.

ומצינו כעין זה בברכת המצוות, דאף שצריך לברך עובר לעשייתן, מכל מקום חזינן דיכול לברך על הלולב אחר שנשטלו, וכדכתבו התוספות בסוכה (ף ל"ט ע"א), "וצריך לומר על כרחך הואיל והמצוה לא נגמר עדיין לגמרי, דבעי נייענוע, מברך, ועוד כדאמרין בסוף פירקין, מנהגן של אנשי ירושלים, אדם יוצא מתוך ביתו ולולבו בידו, נכנס לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא ק"ש ולולבו בידו, אף על פי שכל אלו הדברים אין מעכבין, מכל מקום הואיל ויש בדבר מצוה מן המובהר, חשיב כעובר לעשייתן".

ולא קשיא שעובר בבל תוסיף, כיון שאינו עושה ימים אלו ליום טוב, אלא שמברך למפרע על היום טוב, ואם כן אף לא קשיא ממה שדנו בגמרא על ראש השנה ויום הכיפורים, אם הם עצמם מחייבים בברכת שהחיינו, דימים אלו שהם תשלומין אין מחייבין מצד עצמם, ורק מברך למפרע על היום טוב.

וכן אתי שפיר קושיית האליהו רבא שעצרת לא נכלל בפסוק תן חלק לשבעה, משום שאין ברכת שהחיינו על כל ז' ימים, אלא היא רק על יום אחד, אלא שכל הז' ימים, עדיין יכול לברך על היום הראשון.

רבא אטו עצרת יומי מנינן שבועי לא מנינן והאמר מר מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי, ועוד חג שבועות כתיב.

ומבואר דמונים ימים לקדש עצרת, ומונים שבועות לקדש את השבוע שיש בו תשלומין לעצרת, וזה שאמרה תורה 'שבעה שבועות תספר לך, מהחל חרמש בקמה' ויגייס ^ס, ובפרשה זו לא נזכר כלל ספירת ימים, אלא רק ספירה של שבועות, לקדש את השבוע של חג השבועות.

יישוב לדברי החק יעקב בזמן המקדש, וקשה בזה"ז

1. ולפי זה יש לומר דרק בזמן שבית המקדש קיים, וקרבת קרבים כל שבעה, בזה יש מנין שבועות, לקדש שבוע זה, אבל בזמן הזה אין מקדשים את כל השבוע, וכמו שאמר רבי אליעזר (במ"ק ^ס, דב"ה"ז) עצרת כשבת, ולכך אין מונים בזמן הזה מן התורה אלא ימים ולא שבועות,

ולפי כל זה מתבאר דבאמת בזמן שבית המקדש היה קיים, כל ז' ימים שייכי לשבועות, אבל בזמן הזה אין לשאר הימים שייכות לשבועות, ואם כן דברי החק יעקב אתי שפיר בזמן שבית המקדש קיים, אבל בזמן הזה קשיא דבריו.

ביאור לפ"ז לחילוק הלשון בין עצרת לחג השבועות

2. ועל פי זה היה אפשר לבאר, את חילוק הלשונות בין התורה לחז"ל, שבתורה נקרא החג 'חג השבועות', ולא מציינו שיקרא בשם 'עצרת' ורק שמיני עצרת ושביעי של פסח נקראו עצרת, ובלשון חכמים נקרא החג 'עצרת'.

[ועמד בזה בחזון יחזקאל (על תוספתא לה' הגנה פ"א ה"א), וביאר דעצרת היינו שעצור ממלאכה, ושייך כן רק ביום טוב שאין בו שום מצוה, אלא רק איסור מלאכה, מה שאין כן יום טוב ראשון של פסח, שיש בו מצות אכילת מצה, וכן יום טוב ראשון של סוכות שיש בו מצות לולב וסוכה, וראש השנה יש בו מצות שופר, ויום הכיפורים מצות עינוי, אבל יום טוב אחרון של פסח, ושמיני עצרת אין בהם מצוה מיוחדת, אלא רק איסור מלאכה, מה שאין כן חג השבועות בזמן בית המקדש הרי היה מצות שתי הלחם, שהיא מצוה מיוחדת ליום זה, ולכך לא שייך לקרותו עצרת, ורק בזמן הזה אין בו שום מצוה מיוחדת, ולכך נקרא עצרת].

ולהמבואר יש לומר שאפשר לומר 'עצרת' כשאחר יום זה נגמר היום טוב, וכמו שביעי של פסח ושמיני עצרת, מה שאין כן שבועות, שעדיין לא נגמר היום טוב, לכך אי אפשר לומר שרק יום זה הוא עצרת.

אולם כל זה בזמן שבית המקדש היה קיים, שהיה נוהג שבעה, אבל אחר שנחרב הבית, שוב אינו נוהג אלא יום אחד, ולכך בלשון חכמים נקרא עצרת שאינו אלא יום אחד.

יישוב לדברי החק יעקב בזמן הזה כדעת חכמים

ח. וליישב את דברי החק יעקב נראה, על פי הא דבמתני' (מ"ק ^ס, א"תא עוד, "רבן גמליאל אומר ראש השנה ויום הכיפורים כרגלים, וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא עצרת כרגלים ראש השנה ויום הכיפורים כשבת", ופירש רש"י "ראש השנה כשבת הואיל ואינו אלא יום אחד", ועייין בקרן אורה שתמה על זה, שהרי עצרת היא גם כן יום אחד.

אלא על כרחך נראה שמבואר בדברי רש"י, שסבירא ליה, דסבירא להו לרבנן, דכמו שבזמן המקדש היה נחשב כרגל של ז', הוא הדין בזמן הזה, אף שאין בו קרבת בפועל, נחשב כרגל של ז'.

ונמצא דפליגי תנאי בשבועות בזמן הזה שדעת רבי אליעזר דחשיב רגל של יום א', ודעת רבנן דחשיב רגל של ז' ימים.

ולהלכה לא הביאו הפוסקים בזה, כיון שבלאו הכי קיימא לן כרבן גמליאל שאף ראש השנה ויום הכיפורים כרגלים, לענין אבילות, ונמצא שלא הביאו הפוסקים אם קיימא לן כר"א ששבועות בזה"ז הוא יום א', או כחכמים ששבועות בזה"ז הוא ז' ימים, ודברי החק יעקב אתי שפיר כדעת חכמים, [וע"ש עוד בתוספות (דף כ"ד ע"ב, ד"ה דכ"ה אלעזר)].

דברי הקרן אורה דלא כיישוב, והדחיה לדבריו

ט. ובקרן אורה כתב בדעת חכמים, שסבירא להו שעצרת כרגלים, וראש השנה ויום הכיפורים כשבת, דהיינו טעמא משום שבראש השנה ויום הכיפורים אין שמחה, והיינו דבאמת סבירא להו לחכמים דרגל של יום אחד לבדו, גם כן מפסיק אבילות, אבל רק רגל שיש בו שמחה, ולכך שבועות מפסיק, וראש השנה ויום הכיפורים אינן מפסיקין.

והשולחן ערוך (תקל"ז ס"א), כתב "אוכלים ושותים ושמיים ואין מתענין בראש השנה", וע"ש במשנה ברורה שיש בו מצות 'ושמחת בחגך', ועיין בשאגת אריה (סי' ק"ג), שהאריך שיש מצות שמחה בראש השנה.

ועיין באור שמח (פ"י מ"ו ט"ו ס"י), לענין דינא שאין נושאים נשים ביום טוב, משום שמחת יום טוב, דכתב דראש השנה בכלל.

וצריך עיון שבטורי אבן (מג"ה ^ק ^ד ^ה), שסותר דבריו לראש"א דלעיל, [וע"ע בצבא הלוי על מסכת מ"ק (סי' י"ח)].

ועכ"פ להסוברים שבראש השנה יש מצות שמחה, לכאורה אי אפשר לפרש כהקדש אורה, ועל כרחך דצריך לומר כמש"כ רש"י, דראש השנה ויום הכיפורים אינם אלא יום אחד, ולפי זה על כרחך דעצרת חשיב כרגל של ז' גם בזמן הזה, וכדעת החק יעקב.

דברי המג"א לשיטתו כהחק יעקב

י. ועיין ברמ"א (קל"א ס"ו), שכתב שאין אומרים תחנון מראש חדש סיון עד אחר שבועות, ובמגן אברהם כתב שיש מקומות שאין אומרים תחנון עד אחר ז' ימים, שהם תשלומין לשבועות.

והנה לרמ"א היה נראה דסבירא ליה שבזמן הזה אין יום טוב אלא יום אחד, אך בדעת המגן אברהם יש לומר שגם בזמן הזה חשיב כרגל של ז' ימים, ואזיל לשיטתיה לפי מה שדייק בפרי מגדים דבריו [הו' לעיל], שאפשר לומר שהחיינו כל ז'.

קושיא בדברי המהרי"ל

יא. בשו"ת מהרי"ל דיסקין (ק"א אות נ"ו), אחר שתמה ע"ד החק יעקב שיש שהחיינו בעצרת כל ז', והרי ימים אלו הם חול, כתב "ואפ"ת דמצות הקבלת פני רבו מתקיים בכל ז', אפי הכי לא משמע שיברך ע"ז זמן, מצוה דאיכא במחילה שהרי יכול הרב למחול על כבודו".

ומשמע שהקושיא היא, שכיון שאין בימים אלו שום הנהגות של יום טוב, אם כן לא שייך ברכת שהחיינו, ועל זה כתב דאפילו תימא שמצות קבלת פני רבו נוהגת בשבועות כל ז', ולכך שייך לברך שהחיינו, מכל מקום כתב שדבר זה איתא במחילה, ולכך לא שייך לברך שהחיינו משום הכי.

וצריך ביאור מאי קא סלקא דעתך דכיון שנוהג מצות קבלת פני הרב כל ז', ממילא יהא ברכת 'שהחיינו', והרי דבר זה אינו מדיני היום טוב, אלא משום כבוד רבו, והראיה ממה שכתב דמהני על זה מחילה, ואם כן אינו מדיני היום טוב, ומאי שייך על זה שהחיינו.

ואולי אפשר לומר שזו גופה כוונתו, בדחיה דכיון דאיתא במחילה, משום הכי אין זה מדיני היום טוב, ולכך לא שייך על זה שהחיינו.

ביאור הלשון 'ז' ימי הרגל'

יב. ובעיקר המבואר לעיל שנקרא עצרת בזמן הזה, כיון שאין הבית קיים, וליכא קרבת, שמעתי מכבוד מו"ר הגר"ל שליט"א, להקשות דבראש השנה (דף ו' ע"א), איתא "העיד רבי יהושע ורבי פייס על ולד שלמים שיקרב שלמים, אמר רבי פייס אני מעיד שהיתה לנו פרה של זבחי שלמים, ואכלנוה בפסח, ואכלנו ולדה שלמים בחג, בשלמא בפסח לא אקרובה אימור דמחוסר זמן הוה, אלא ולדה בעצרת, היכי משהי לה ועברי עליה בעשה".

ואיתא בגמרא "רב אשי אמר, מאי 'ואכלנו ולדה שלמים בחג', דקתני חג השבועות, ואידך כל היכא דתני פסח תני עצרת", ומוכח שאף בזמן שהיה הבית קיים היה נקרא חג השבועות 'עצרת', [א.ה. והיה מקום לומר דאף על פי שהעיד רבי פייס על לפני החורבן, מ"מ קאי עתה אחר החורבן, ובזמן הזה כן קוראים לחג השבועות 'עצרת', ולא קשה כלל].

יג. ובמסכת מועד קטן (דף ז' ע"ג), איתא "וביום הראות בו" יש יום שאתה רואה בו, ויש יום שאי אתה רואה בו, מכאן אמרו חתן שנולד בו נגע, נותנין לו שבעה ימי המשתה, לו ולביתו ולכסותו, וכן ברגל, נותנין לו שבעת ימי הרגל, דברי רבי יהודה".

וצריך ביאור לישנא דז' ימי הרגל, שהרי בסוכות נותנים לו גם את שמיני עצרת, ונמצא שהוא ח' ימים, ובשבועות אין כי אם יום אחד, ומשכחת ליה ז' ימי הרגל רק בפסח, ולמה נקטו ז' ימי הרגל, ואמנם כוונת הגמרא לרבות גם חול המועד, אבל מכל מקום לשון ז' ימי הרגל צריך ביאור.

ונראה ששבועות שיש תשלומין כל ז', אפשר שממתינין לו כל ז' ימי תשלומין של שבועות, ולכך נקטו ז' ימים, [אך באמת אין מסתבר לומר כן, וגם שאלתי לכבוד מו"ר הגר"ל שליט"א, ואמר גם כן, שאין מסתבר שבימי תשלומין של שבועות, לא יראו את הנגעים].

שיחות צבא הלוי

חג השבועות תשפ"ב בסגולת חג השבועות ובדרכים לקבלת התורה (כתובות דף ה' ע"א)

א. הנה ידוע בשם מרן הגר"ש אלישיב זללה"ה, שכמו שבזמן מתן תורה נרפאו חולי ישראל, כמבואר במדרש רבה (פרשת נשא פרק ז'), וברש"י בשבת (דף קמ"ו ע"א, ד"ה מזלייהו), כמו כן בכל שנה ושנה, 'יום מתן תורה', הוא זמן המסוגל לכך, ובפרט בזמן קריאת התורה של שבועות.

וכפי הנראה שהוא ע"פ ילקוט (בפרשת יתרו רמז ער"ב), דאיתא "אמר הקב"ה לישראל בני היו קורין את הפרשה הזו בכל שנה, ואני מעלה עליכם כאלו אתם עומדים לפני הר סיני, ומקבלין את התורה".

[אולם בשו"ת בנין שלמה (בתיקונים והוספות), כתב שבזמן מוסף, הוא קבלת תורה בכל שנה, ולכך הנהיגו לקרות אזהרות היינו פיוט של תרי"ג מצות, במוסף, ומהאי טעמא איתא במדרש שלא נאמר חטאת במוסף של שבועות, כיון שכשקיבלו את התורה, נעשו כמי שלא חטאו].

ועל פי זה נראה לבאר הגמרא בנדרים (דף מ"ט ע"ב), שר' יהודה אמר שאחר ששוחתה ד' כוסות של פסח, יש לו כאב הראש עד עצרת, ובפשטות הכוונה שהיין גורם לכאב של חמישים יום, אבל לפי המבואר י"ל, שהיין גורם לכאב בלא הגבלת זמן, אלא שבזמן מתן תורה נרפא.

ב. ובמסכת כתובות (דף ה' ע"א), איתא "דרש בר קפרא, מאי דכתיב 'ויתד תהיה לך על אזנך' (דברים כ"ג י"ד), אל תקרא אזנך, אלא על אוזנך, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יניח אצבעו באזניו, דאמר ר' אלעזר מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתידות, וכו', אלא מה טעם משופות כיתידות, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעותיו באזניו, תנא דבי ר' ישמעאל מפני מה אוזן כולה קשה והאליה רכה, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יכוף אליה לתוכה".

ונמצא שצורת אצבעות נבראו באופן שיש להם תפקיד, ומי שאינו עושה כן, הרי שאצלו האצבעות והאליה של האוזן אינם ממלאות את תפקידיהם.

ולא אמרו כאן דברי נבלה, אלא דבר שאינו הגון, והיינו מילים שאינם מעודנות.

ובמסכת כריתות (דף ו' ע"א), אל' גבי מעשה הקטורת, "יין קפריסין ששורין בו את הציפורן כדי שתהא עזה, והלא מי רגלים יפין לה, אלא שאין מכניסין מי רגלים למקדש מפני הכבוד", ובשיטה מקובצת (אות כ"ח), כתב "מי רגלים ממש, וגנאי הוא להכניס בעזרה, וי"מ עשב שכך שמו, ומפני השם שהוא גנאי, לא היו לוקחין אותה, תוס'".

ועיין בכלבו (ס' ל"ח), שכתב שיש מפרשים שהיה מעין ששמו רגלים, וא"א לומר מי רגלים, שלא עלה על לב אדם לשרות בו סממני הקטורת, ובסידור שיח יצחק כתב שהכוונה לעין רגל, [בחולם], שהוזכר בספר יהושע (ט"ו ז'), [וכן במלכים (א' א' ט'), שאומרים בהפטרת חיי שרה].

וכל שכן שאין לשמוע ממכשירים שמדברים בהם אנשים שאינם מהוגנים, והרי באמת אילו היינו רואים אותם, לא היינו רוצים לדבר עמם, שהם אנשים שפלים, ואינו לכבוד אף אחד מאתנו לדבר עמם.

וקל וחומר לשמוע דברי נבלה, ואפשר שאדם ישמע אלף שיחות מוסר, ויתחזק הרבה מהם, ואם ישמע פעם אחת דברי נבלה, הרי שפעם זאת תבטל ממנו את כל השפעות החיזוקים שעשה, וכמאמר חז"ל 'ליצנות אחת, דוחה מאה תוכחות'.

ולפעמים שואלים למה בחור פלוני איבד את הטעם בלימוד, והתשובה פשוטה ששמע דברי נבלה, וזה מוריד ממנו כל דרגה, וכל טעם ברוחניות.

ושמעתי מא' שבבחרותו לא היה לו חשק ללמוד, ואביו לקחו להג"ר משה פיינשטיין זצ"ל שיתן לו ברכה, ואמר ר' משה שאינו מבין איך אפשר שלא יהיה לו חשק ללמוד, שיש כל כך הרבה מסכתות בש"ס, ויש הרבה דרכים בלימוד, ואיך אפשר שאין לו שום חשק ללמוד בשום מסכת, בשום דרך בלימוד.

אכן באמת שכשרואים בחור שאין לו טעם בלימוד, הרי הוא חשוד שמכניס לראשו דברים המזיקים.

ושמעתי פעם שהראש של אדם דומה לסיר, שהתבשיל הוא לפי מה שמכניסים, וכל מה שנכנס הוא חלק מהתבשיל, וכך גם כל מה שאדם רואה ושומע, הרי התבשיל שבראשו מורכב מכולו, ואילו יכניס לסיר בשר וירקות, ויוסיף עוד אקונומיקה, הרי שיתקלקל כל התבשיל, וכך אדם שלומד ומכניס לראשו דברי נבלה, דומה לזה.

ומוחו של אדם הוא כמו מחשב שכל שנכנס שם נשמר, ואפשר להעלותו ולראותו, וכך כל מה שאדם רואה ושומע נשאר במוחו, ומדי פעם מבצבץ ועולה, וא"כ נמצא שאדם מחובר לכל מה שרואה ושומע, ואם שומע דברי חכמה הרי הוא מחובר לחכמה, ואם שומע דברי שטות הרי הוא מחובר להם, ואותם דברים יכולים לבצבץ אצלו, גם בזמנים שאינו רוצה, ואפ"ל בח"ל באמצע תפילת נעילה.

וזכרני עוד שמו"ר הגר"ש רוזובסקי זללה"ה ביום ראשון לפני השיעור כללי, היה יושב בישיבה סמוך לפתח בית המדרש, כחצי שעה לפני זמן השיעור, ופעם אמר בשיחה שכשרואה בחורים רצים ויוצאים ואין סוגרים הדלת בידם אלא טורקים בלא עדינות, חושב לעצמו איך עומד לומר שיעור לפני כאלו בחורים, שהרי מסתבר שכאלו בחורים לא יבינו את השיעור.

ג. ובמה שהבאנו לעיל ממסכת נדרים (שם), דרבי יהודה היה חש בראשו עד עצרת, יעוין עוד בירושלמי (שבת פ"ח ה"א), שהובא גם כן, וה"ל "רבי יהודה בי ר' אלעאי שתי ארבעתי כסוי דלילי פסחא, וחזק רישיה עד חגא, [ומשמע עד חג הסוכות, ולפי זה אין לומר כמבואר לעיל], וחמתיה חדא מטרונה אפ"ל נהורין, אמרה ליה סבא סבא, חדא מן תלת מילין את, אישתיי חמר את, או מלוה בריבית את, או מגדל חזירין את, אמר לה תיפוח רוחה דההיא איתתא, חדא מן תלת מילייתא לית בי, אלא אולפני שכיח לי, דכתיב 'חכמת אדם תאיר פניו' (קהלת ח' א'), רבי אבהו נחת לטבריא, חמוניה תלמידיו דר' יוחנן אפוי נהורין אמרון קומי ר' יוחנן אשכח ר' אבהו סימה, אמר להון למה אמרין ליה אפוי נהירין, אמר לון דילמא אורייתא חדתא שמעה, סליק לגביה א"ל מאי אורייתא חדתא שמעת, א"ל תוספתא עתיקתא, וקרא עליו חכמת אדם תאיר פניו, (שם)."

ועיין עוד בתקלין חדתין (על הירושלמי שקלים פ"ג ה"ב), שכתב "אולפן שכיח לי, חכמת אדם נגד ג' הנ"ל, שהתורה נמשלה ליון, שנאמר 'ושתו בין מסכת' (משלי ט' ה'), ומשמח לב האדם, כמ"ש 'פקודי ה' ישרים משמחי לב' (תהלים י"ט ט'), ומרווחת דעתו ע"י שנעשה כמעין המתגבר, ע"י ריוח חידושי התורה, ישמע חכם ויוסף לקח, ומתענג על ה' בענג התורה, היפך הנגע כידוע".

ובמסכת מנחות (דף י"ח ע"א), איתא "אמר רבי כשהלכתי למצות מדותי, [לשאול ספקות], אצל רבי אלעזר בן שמוע ואמרי לה למצות מדותיו של ר' אלעזר בן שמוע, [ללמוד ולמצות מחכמתו], מצאתי יוסף הבבלי יושב לפניו, והיה חביב לו ביותר, עד לאחת, [עד שהגיעו להלכה אחת], אמר לו רבי השוחט את הזבח להניח מדמו למחר, מהו, אמר לו כשר, ערבית, אמר לו כשר, שחרית, אמר לו כשר, צהרים, אמר לו כשר, מנחה, אמר לו כשר אלא שר' אליעזר פוסל, צהבו פניו של יוסף הבבלי, אמר לו יוסף כמדומה אני שלא כיוונו שמועתינו עד עתה, [בתמיה], אמר לו רבי הן, אלא שרבי יהודה פסול שנה לי, וחזרתי על כל תלמידיו, ובקשתי לי חבר, ולא מצאתי, עכשיו ששנית לי 'פסול', החזרת לי אבידתי, זלגו עיני דמעות של ר' אלעזר בן שמוע, אמר, **אשריכם תלמידי חכמים שדברי תורה חביבין עליכם ביותר**, קרא עליו הקרא הזה 'מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחת' (תהלים קי"ט צ"ז)".

וע"ש ברש"י דכתב "צהבו פניו. מחמת שמחה. שלא כיוונו שמועתינו. כלומר דלא סליק לך אליבא דהילכתא, כל דאמרי לך עד השתא. רבי הן. כוונת וכוונת, אלא משום הכי צהבו פני, השתא שרבי יהודה פסול שנה לי. ולא מצאתי. והייתי מתיירא שמא שכחתי".

וכתב החזון איש (אמונה ובטחון פרק ג' אות כ'), "דברי חז"ל כשמן הטוב יורד לעצמות, להלהיב הלבבות לאהבת התורה, ולשעשע על זיו חמדתה, עד שכלתה נפשו של יוסף הבבלי באבדת הלכה אחת, ואשר צהבו פניו לחדות עוזו בהחזרת אבדתו, ואשר התפעלות נפשו של ר"א על אהבת תלמידו הזליגו את עיניו דמעות של גיל והנאת זיו מיצוי המדות והחושך נפשו מעיון ההלכה, ואשר חשך בזה את נפשו מלטעום טעם חכמה, הלא לא אבדה אחת אבד, רק איבד את כל ישותו, ושם את כל היותו לאפס, ומה יתרון לאויל תחת השמש הולך חשכים ואין נוגה לו, וכילד משתובב כל צבא ימיו, לא ידע את חליו, ולא ירגיש מכאוביו, פיו מדבר גבוה, ולבו רהב כאיתסרא בלגינא, יגדל בעיניו קטנטנות, ישבע צחצחות, ילין ברב גאוה, את עיניו לא ידע, ואל החכמה לא ירעב, כאמרם אין שוטה מרגיש".

ופעם היו מודעות ברחוב של פרסומת של לבן, שכתוב עליו 'שמחה פורצת גבולות', וכי אפשר לשמוח מלבן חדש, כאן דיברו מאנשים ששמחים לא מלבן חדש, אלא מתוספתא עתיקתא.

ובעז"ה נתחזק כולנו בשמירת האזוניים, ונתחבר רק לחכמה, ונזכה כולנו לעדינות הנפש, ונזכה לקבל את התורה בטהרה, עם כל סגולותיה, ונשמח בכל חלקיה.

שיחות צבא הלוי

חג השבועות תשפ"ב
במהות ענין חג השבועות (מהדו"ב)
(שבת דף קכ"ח ע"ב)

א. ענין חג השבועות בפרט, וג' רגלים בכלל, הנה בפרשת כי תשא נאמר "ויהי כאשר קרב אל המחנה, וירא את העגל ומחולות, ויחר אף משה, וישלך מידיז את הלוחות, וישבר אותם תחת ההר" (שמות ל"ב י"ט), ולעיל נאמר "וידבר ה' אל משה, לך רד כי שחת עמך, אשר העלית מארץ מצרים, סרו מהר מן הדרך אשר צויתם, עשו להם עגל מסכה, וישתחוו לו, ויזבחו לו, ויאמרו, אלה אלהיך ישראל, אשר העלוך מארץ מצרים" (שם, ז' וד').

ונמצא שכל מה שעשו ישראל, נאמר כבר למשה קודם שירד מההר, ואף על פי כן כתיב "ויפן וירד משה מן ההר, ושני לחת העדות ביזו" (שם, ט"ו), ורק אחר שראה העגל שבר את הלחות.

וצריך ביאור שהרי משה ידע הכל קודם לכן, ומכל מקום הוריד את הלחות, ואם כן למה שברם אחר כך כשראה את העגל.

ולמדנו ביאור ענין זה בדברי הספורנו, דאמנם נאמר למשה רבינו שעשו עגל, והשתחוו לו וזבחו לו, ואמרו, אלה אלהיך ישראל, ומכל מקום חשב משה רבינו שיוכל להוריד להם את הלחות, ולהחזירם בתשובה, ולמעלתם הקודמת, שיהיו ראויים ללחות הראשונות.

אולם אחר שקרב משה אל המחנה, וראה את העגל, ואת המחולות, בזה כבר נואש מלהחזירם למדריגתם הקודמת.

וז"ל הספורנו (שם י"ט), "וירא את העגל ומחולות, ויחר אף משה. כשראה שהיו שמחים בקלקול שעשו, כענין כי רעתכי אז תעלוזי, (ירמיהו א' ט"ו), ובזה התקצף, ונואש, שיוכל לתקון המעוות, באופן שיחזרו לתמותם, ויהיו ראויים לאותן הלחות".

ונמצינו למדים שיש הבדל גדול בין העושה עבירה סתם, לבין העושה עבירה עם מחולות, שהעושה עבירה סתם, יש אפשרות להחזירו למעלתו הקודמת, אולם לא כן בעושה עבירה עם מחולות רח"ל, שבזה כבר אף משה רבינו, אינו יכול להחזירו לדרגתו הקודמת.

ב. דון מינה ומינה, כמו כן לענין תורה ומצות, שיש הבדל גדול בין העושה מצוה סתם, לבין העושה מצוה עם מחולות, וזהו ענין ג' רגלים בכלל, **וחג מתן תורה בפרט.**

ודבר זה למדנו גם כן בדברי הספורנו בפרשת משפטים, על הפסוק 'שלוש רגלים תחג לי בשנה' (שמות כ"ג י"ד), וכתב הספורנו "תחוג לי כענין 'ישמח ישראל בעושי' (תהלים קמ"ט ב'), על הפך, וירא את העגל ומחולות".

וזהו ענין השמחה ברגל בכלל, **ובחג השבועות שהוא זמן מתן תורה בפרט,** שהוא קבלת התורה עם מחולות, וזה הפך ממעשה העגל ומחולות, והיינו שהעושה מתוך שמחה, מתקשר להדבר באופן שאין חזרה ממנו.

ג. וכמו שראינו כן לענין עגל, ולענין רגלים, שהעושה מעשה במחולות, הרי הוא מתקשר להדבר, הנעשה באופן שאין חזרה ממנו, כמו כן יש הבדל בין הלומד סתם, ללומד מתוך שמחה ומחולות, שהלומד מתוך שמחה ומחולות, מתקשר עם מה שלמד באופן שאין חזרה ממנו.

ויש להוסיף עוד מה שכתב בהקדמת ספר אגלי טל "ומדי דברי זכור אזכור מה ששמעתי קצת בני אדם טועין מדרך השכל, בענין לימוד תורה"ק, ואמרו כי הלומד ומחדש חדושים ושמח ומתענג בלימודו, אין זה לימוד התורה כל כך לשמה, כמו אם היה לומד בפשיטות, שאין לו מהלימוד שום תענוג, והוא רק לשם מצוה, אבל הלומד ומתענג בלימודו, הרי מתערב בלימודו גם הנאת עצמו, ובאמת זה טעות מפורסם, ואדרבא כי זה עיקר מצות לימוד התורה, להיות שש ושמח ומתענג בלימודו, ואז דברי תורה נבלעין בדמו, ומאחר

שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה, [ועל פירש"י סנהדרין (נ"ח ע"א, ד"ה ודבק)], ובזוה"ק דבין יצר הטוב ובין יצה"ר אינן מתגדלין אלא מתוך שמחה, יצר הטוב מתגדל מתוך שמחה של מצוה, יצה"ר וכו', ואם אמרת שע"י השמחה שיש לו מהלימוד, נקרא שלא לשמה, או עכ"פ לשמה ושלא לשמה, הרי שמחה זו עוד מגרע כח המצוה, ומכהה אורה, ואיך יגדל מזה יצר הטוב, וכיון שיצר הטוב מתגדל מזה, בודאי זה הוא עיקר המצוה", והן הן הדברים בין לשמחה של עבירה ובין לשמחה של מצוה.

ועוד מצינו בפירוש ר' אברהם מן ההר (נדריים דף מ"ח ע"א), על מה שנודר הנאה מעיר, אסור ללמוד בספרים של אותה עיר, וכתב בפירוש ר' אברהם מן ההר "ואיכא מאן דמקשה, והיאך נאסרים לקרות בספרים, והלא מצוה היא, ומצוות לאו ליהנות ניתנו, ולא קושיא היא, דל"ש וטעמא דמצוות לאו ליהנות, אלא במצוה שיהא תלויה במעשה, כשאדם עושה אותה, אינו מתכוין לדבר הנאה שאינו, ועושה אותה להנאת גופו, אלא לעשות מה שנצטווה מאת השם, כמו שפירשנו באלו מותרין, אבל מצוות לימוד שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת, עיקר הציוי הוא כדי לצייר האמת, ולהתענג וליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו, כדכתיב 'פקודי ד' ישרים משמחי לב', ומשום הכי, אבל אסור לקרות בתורה ובנביאים וכתובים, מפני שהם משמחים לבו, על כרחו הילכך ל"ש למימר במצוות התלמוד דלא ניתן ליהנות, שעיקר מצותו היא ההנאה והתענוג במה שמשיג ומבין לימודו, הילכך כשהדירו וכו', אסור לקרות בספר האוסר, שהרי על כרחו מגעת לו הנאה ממנו".

ועיין במכתב הגר"ח מולואזין "שתזדרזו ללמוד בזריזות וחשק גדול, כי מה שלומדים בעצלות כל היום, יכולים ללמוד בזריזות בכמה שעות".

ד. ואמנם כל זה במי שלומד ורואה מיד סימן ברכה בלימודו, הרי בזה יש לו סיבה מספקת לשמחה, וממילא שנוצר אצלו הקשר עם לימודו, אבל הלומד דבר שקשה עליו, הרי רחוק הדבר שילמד אותו במחולות, ואם כן הרי לכאורה חסר בו הקשר לדבר הנלמד.

ואולם האמת שכמו ששמחה ומחולות מקשרים להדבר הנעשה, כמו כן המצטער על הדבר, גם זה הוא אופן המקשר, והרי הקשר בין הורים לילדיהם מתחזק על ידי הטיפול בהם, הכולל גם עגמת נפש, וגם סיפוק, [וכבר נתפרסם שבמקומות הידועים, שהילדים גרו בבית ילדים, והיו נפגשים עם הוריהם רק כמה שעות ביום לשחק אתם, לא נוצר הקשר הראוי שבין הורים לילדיהם, הרי שהקשר אינו נוצר רק ממשחק עם הילדים, אלא עם הטיפול והצער בהם], ועיין עוד בזה בקונטרס החסד, (שבספר מכתב מאליהו).

ולמדנו ענין זה במסכת שבת (דף קכ"ח ע"ב), "אמר רבן שמעון בן גמליאל, מרחמין היינו על בהמה טהורה ביום טוב, היכי עביד, אמר אביי מביא בול של מלח, ומניח לה בתוך הרחם, כדי שתזכור צערה, ותרחם עליו", ופירש רש"י "מרחמין מאהבין את ולדה עליה, בול של מלח מלא אגרוף, דכייב לה, וזוכרת צער לידה, ומרחמה את הולד, אם רחקתו".

והיינו שאם רואים שהבהמה מרחקת את הולד מזכירים לה את צער הלידה ועל ידי כך חוזרת לרחם עליו, ולכאורה אם נזכרת צער שנגרם לה על ידי הולד, היתה זו סיבה לשנאו ולרחקו יותר, אולם מתבאר שאינו כן אלא על ידי הצער למען הולד, מתקשרת אליו, ואם שוכחת ומרחקתו, הדרך להזכיר לה, הוא על ידי הזכרת הצער שהיה לה למען הולד.

ונמצא שאם שמח עם הסוגיה, הרי זה קשר שעל ידי מחולות, ואם מצטער עליה, הרי הוא גם כן מתקשר על ידי הצער שנוצטער עליה, ורק שלא יהא אדיש לזה, ועל כן אף מי שלא זכה לשמוח על ידי מחולות, מכל מקום יראה להצטער על זה גופא, ועל ידי זה יתקשר גם כן לתורה, ועל ידי זה יגיע לבסוף למחולות.

וצריך לדעת שהלומד בעצמו אינו מבחין כל כך בזה שעולה בדרגות בתורה, וכמו כן מי שנמצא בקרבתו כל הזמן, הרבה פעמים שאינו מבחין בשינוי, וכמו שילד שגדילתו היא כל הזמן, אבל אלו שנמצאים בקרבתו כל הזמן, אינם מבחינים כ"כ בזה, אבל מי שאין נמצא בקרבתו כל הזמן, רואה ומבחין שגדל מעת הפעם הקודמת שראה אותו, וכך גם בלימוד, וכך ראיתי בעיני בחורים שהיה לי עמם קשר זמן מסוים, ואחר כך כשנפגשתי עמם אחר זמן שלא ראיתם יום יום, וראיתי איך שגדלו, ועלו בכמה דרגות, וכאילו נפתחו להם מעיינות חכמה, ומכאן מוכח שבישיבה עולים ופורחים מאוד, ואף שאין ניכר ע"ז יום יום, אבל יש השפעה המצטברת במשך הזמן, וכל כל קטע גמרא וכל סברא תורמת לעליה, שניכרת לפעמים רק לאחר זמן, אבל האמת שכל יום ויום, היה הגורם לזה, וצריך לדעת ולנצל זאת.

שיחות צבא הלוי

ספירת העומר תשפ"ב
בענין הכנה למתן תורה
(מסכת שבת דף קכ"ט ע"ב)

א. חג השבועות הוא בכל שנה ושנה, זמן המיועד לקבלת התורה, ויש ללמוד דבר זה מהאמור במסכת שבת (דף קכ"ט ע"ב), שאסור להקיז דם בכל ערב יום טוב, גזירה משום ערב חג השבועות, משום דבערב חג השבועות יש סכנה בהקזת דם, והסכנה היא "דנפיק ביה זיקא, ושמיה טבוח, דאי לא קבלו ישראל תורה, הוה טבח להו לבשרייהו, ולדמייהו", [והובא ד"ז ברמ"א (או"ח סי' תס"ח)].

ומבואר שסכנה זו קיימת עד היום, ומוכח שזמן מתן תורה בכל שנה ושנה, יש בו אותם סגולות שהיו אז.

[ואגב צריך עיון במסכת מועד קטן (דף י"א ע"ב), דאיתא גבי אבל דאף שאסור במלאכה, אבל אם היה צורך לרבים מותר בערב הרגל, ואיתא שם, 'יתר על כן אמר רשב"ג, אם היה אומן לרבים, וספר ובלן לרבים, והגיע עת הרגל, ואין שם אומן אלא הוא, הרי זה יעשה', והרי אומן בכל מקום הוא מקיז דם, וכדאיתא בתענית (דף כ"א ע"ב), ובמסכת ב"ב (דף כ"א ע"א, ודף כ"ג ע"א), ובסנהדרין (דף י"ז ע"ב).

וצ"ע שהרי בערב יו"ט אין מקיזין דם, זולת אם הכוונה יום א' לפני ערב הרגל.

ומצינו אומן שהוא מוהל כדאיתא ברש"י ב"מ (ק"ט ע"א)], אבל א"א לפרש שהכוונה מוהל, שהרי מילה אין דוחין לערב יו"ט, אלא חייב לעשותה מיד בזמנה].

ב. ומבואר בחינוך (מצוה ש"ו), שמצות ספירת העומר היא שצריך לספור הימים לקראת מתן תורה, ושמעתי מכבוד מו"ר הגרא"מ שך זללה"ה (במסיבת חג השבועות תשל"ג), ששבועות חשוב יותר מראש השנה, שכן לר"ה יש הכנה מתחלת חדש אלול והיינו חדש אחד, ואילו לשבועות יש הכנה של מ"ט ימים.

ג. והנה מצינו עוד שבימי הספירה נוהגים אבילות על פטירת תלמידי רבי עקיבא, וכמבואר בטושי"ע (סי' תצ"ג).

ועיין ביבמות (ס"ב ע"ב) דאיתא "אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת ועד אנטיפרס וכולם מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמש, עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ור' שמעון ור' אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה, תנא כולם מתו מפסח ועד עצרת".

ויש לברר אם הנהגות אבילות זו שבימי הספירה יש לה גם שייכות עם ההכנה למתן תורה שיש בימים אלו.

ד. ונראה בזה דהנה ב' פעמים בשנה יש תקופה של אבילות, האחת בימי בין המצרים על החורבן, ועוד בימי הספירה על פטירת תלמידי רבי עקיבא, והנה בימי בין המצרים מורגש בדרך כלל יותר אבילות מאשר בימי הספירה, ומשום שאבילות על חורבן בית המקדש קל יותר להרגיש בזמנינו, מאשר אבילות על פטירת תלמידי רבי עקיבא, שהרי חורבן בית המקדש קיים גם בזמנינו, ואילו לא היה נחרב היה קיים עד זמנינו, ולכך מורגש בזמנינו החסרון שע"י החורבן, ומשום כך אפשר יותר להרגיש האבילות.

אבל אבילות על פטירת תלמידי רבי עקיבא קשה להרגיש היום, ואף שבודאי היה אז אסון גדול בפטירתם בפרק אחד של כל החכמים שבדור, עד שהיה העולם שמם, אבל אחר זמן כל כך רב קשה להרגיש זאת, שהרי בלאו הכי לא היו חיים עד היום, ואם כן קשה להרגיש היום את החסרון בפטירתם.

וביותר שהרי נקבע זמן אבילות ז' ימים, ול' ימים, ועד שנה, ולא יותר, וכדאיתא במו"ק (דף כ"ז ע"ב), ובשו"ע (יו"ד שצ"ד).

ה. והביאור שהרי באמת כל התורה שיש לנו היום היא מכח אותם ה' תלמידים שנשאר לרבי עקיבא כמבואר ביבמות שם, ואם כל התורה שבידינו היא מכח אותם חמשה תלמידים, הרי יש להבין שאילו היו נשארים אותם כ"ד אלפים שהיה פי כמה וכמה תורה עד היום.

ויש ליקח לדוגמא שבאמריקה לא היה נפוץ ישיבות וכוללים עד שהגיע הג"ר אהרן קוטלר זללה"ה, והקים ישיבה והכניס רוח של תורה שם, ועל ידי כך נהפך הכל, והיום יש שם אלפי לומדי תורה, ורואים ע"י כך כח של אדם גדול אחד, וכן בארץ ישראל כמה שהוקמה תורה ע"י החזו"א והגר"ז והרב מפוניבז', ועוד גדולי ישראל זללה"ה.

ואם כן מה שאין מרגישים אבילות על פטירת תלמידי רבי עקיבא, הרי זה משום שאין הערכה הראויה לתורה ולומדיה, וע"כ אין מרגישים היום את החסרון שבפטירת תלמידי רבי עקיבא, אבל אילו היה יותר הערכה לתורה, הרי שהיה מורגש בזמנינו החסרון של פטירת תלמידי רבי עקיבא.

ועל זה גופא נתקן אבילות על פטירתם, כדי לעורר אותנו על דבר זה שצריך להרגיש ערך התורה ולומדיה, שהרי כל אבילות זו אפשרית רק אם מרגישים את החסרון בפטירתם, וזה גופא נתקן שצריך לעשות כדי להרגיש בחסרון, וזה ע"י שתהא יותר הערכה לתורה ולתלמידי חכמים.

ונמצא שזה גופא ההכנה למתן תורה, על ידי שמתבוננים בזה, הרי מגיעים להכרת חשיבות התורה, ותלמידי חכמים.

(כתובת מייל: zalmen747@gmail.com)

פרפראות צבא הלוי

חג השבועות תשפ"ב

שאלות

- א. כמה פעמים הוזכרו בתורה דיני בכורים.
- ב. היכן מצינו שהזכירו התוספות את הרמב"ם, גבי דין שנוגע לכל שבת ויום טוב.
- ג. היכן מצינו אדם שדרש לפני שישים ריבוא בני אדם.
- ד. היכן מצינו דין בהלכות הבדלה שלמדו אותו הראשונים מדיני מחיצות בסוכה.
- ה. היכן מצינו אדם שעבר על דין קידוש במקום סעודה, ומתוך כך צריך לחזור ולהתפלל ערבית.
- ו. היכן מצינו אופן שכשעשה מלאכה בשבת, בשבת עצמה יהא מותר ליהנות ממנה, ובמוצאי שבת יהא אסור ליהנות ממנה.
- ז. במס' ברכות (דף ל"ג ע"א), אמר"י "והבדלה בחונן הדעת", ועיי"ש בפרש"י (ד"ה והבדלה), דכתב "במוצאי שבת אתה חוננתנו", ומהיכן יש להוכיח דגם במוצאי יו"ט אומרים אתה חוננתנו.
- ח. איך יתכן שאכילת גבינה קשה, תציל ממוות.
- ט. היכן מצינו מצוות ספירה באחד מהמועדים, (חוץ מספירת העומר).
- י. איך יתכן שאדם צריך לומר "אתה חוננתנו" בתפלת מנחה.
- יא. היכן מצינו דין בדיני שביעית, שאם השדה היא רק שלו, השדה אסורה, ואם השדה היא שלו בשותפות עם ישראלים אחרים, השדה מותרת.

תשובות

- א. ארבעה פעמים, א) בפרשת משפטים "מלאתך ודמעך לא תאחר" ואח"כ "ראשית בכורי אדמתך" (ב) בפרשת כי תשא. ג) בפרשת כי תבא. ד) בפרשת קרח (במדבר פרק י"ח פסוק ג').
- ב. בתוס' בברכות (דף מ"ד ע"א, ד"ה על), לגבי ברכת מעין שלש, כתב ח"ל "בספר המיימוני מצריך להזכיר בה מעין המאורע בשבת וביו"ט", [עוד מצינו שהזכירו התוספות את הרמב"ם, בכתובות (דף פ"ו ע"א, ד"ה לאשה), ובמנחות (דף מ"ב ע"ב, ד"ה תפילין)].
- ג. בישי אבי זוד, כדאיתא בברכות (נ"ח ע"א), על הפסוק "והאיש בימי שאול, זקן בא באנשים" (שמואל א' י"ז), "אמר רבא ואיתימא רב זביד ואיתימא רב אושעיא, זה ישי אבי זוד שיצא באוכלוסא, ונכנס באוכלוסא, ודרש באוכלוסא, וכו', תנא אין אוכלוסא פחותה משישים רבוא".
- ד. הבדלה על הפת בליל יו"ט, דעיין באור זרוע (ח"ב הל' מוצ"ש סי' צ"א), שכתב דאף שבסתם מוצאי שבת אין מבדילין על הפת, אבל במוצ"ש שהוא ליל יו"ט הרי עושין פקנה"ז, וכיון שעושה קידוש על הפת יכול גם להבדיל, ועיין שם שלמד דבר זה ממגו דהוי דופן לענין שבת הוי דופן לענין סוכה.
- ה. במוצאי שבת שהוא ליל יום טוב, שהרי הדין הוא שקידוש מהני על פת, והבדלה לא, אבל במוצ"ש ליל יו"ט שעושים יקנה"ז, הדין הוא שמתוך דמהני קידוש על פת מהני גם הבדלה על פת, כמו שהביא השו"ע (או"ח סי' רצ"ו ב'), אבל אם הקידוש לא עלה לו הרי שגם הבדלה לא עלתה לו, ואם קידש כאן ואכל במקום אחר שהקידוש לא היה במקום סעודה הרי לא יצא ידי קידוש ומתוך כך לא יצא ידי הבדלה, והרי מי ששכח להזכיר הבדלה בתפלה וגם שכח ואכל קודם הבדלה צריך לחזור ולהתפלל (עיין בברכות ל"ג, ובשו"ע סי' רצ"ד), וא"כ מי שעשה קידוש והבדלה בליל יו"ט שחל בשבת על פת, ואכל במקום אחר, הרי הקידוש לא עלה לו, ומתוך כך גם הבדלה לא עלתה לו, ונמצא שגם אכל קודם הבדלה, וא"כ צריך לחזור ולהתפלל ערבית.
- ו. כשבישל ושחט בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה, וחל יום טוב במוצאי שבת, דהא מבואר בשו"ע (או"ח סי' ש"ח ס"ב), שהשוחט בשבת לצורך חולה שיש בו סכנה, מותר לבריא לאכול ממנו, דלא שייך כאן חשש שמא ירבה בשבילו, אבל במשנה ברורה (שם ס"ק ה'), כתב "אם היה במוצאי שבת יו"ט, אפילו בישל בהיתר כגון שבישל בשבת לחולה, מ"מ אסור לבריא גם ביו"ט ראשון דאין שבת מכין ליו"ט".
- ז. יש להוכיח כן, מהא דאיתא במס' ברכות (דף כ"ט ע"א), "אמר רב נחמן אמר שמואל כל השנה כולה מתפלל אדם הבינו חוץ ממוצאי שבתות וממוצאי ימים טובים, מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת", וכתבו בספר המכתם, ובפירוש הרשב"ץ, דמכאן שמעינן שגם במוצאי יו"ט אומרים אתה חוננתנו, וזו כוונת הגר"א (בסי' תצ"א), להוכיח מגמ' זו, וכו' ברמב"ם (פ"ב מתפלה ה"ב), וכן מבואר בסוף יומא גבי מוצאי יום הכיפורים.
- ח. בבן סורר ומורה, שהרי מבואר במסכת סנהדרין (דף ע"ב), שבן סורר חייב על אכילת בשר, ואם יש עבירה אפילו מדרבנן באכילתו, כגון תענית צבור, פטור, ולפי זה אם אכל גבינה קשה, הרי צריך להמתין שש שעות עד אכילת בשר, ונמצא שאם אכל את הבשר הוי אכילת איסור, ואינו חייב מיתה משום בן סורר.
- ט. ביום הכיפורים, שצריך למנות א' למעלה ו' למטה, דעיין במס' יומא (נ"ה ע"א), דאיתא "רבי יוחנן אמר אמר קרא ולפני הכפרת יזה (ויקרא ט"ז י"ד), שאין תלמוד לומר יזה ומה תלמוד לומר יזה, לימד על הזאה ראשונה שצריכה מנין עם כל אחת ואחת", וא"כ צריך למנות ולספור מדאורייתא.
- י. הנה בן חו"ל שנמצא בא", שדעתו לחזור לחו"ל, דינו שצריך לנהוג כמנהג חו"ל, ולנהוג מצוות יו"ט שני, ואם באמצע יו"ט שני נמלך, והחליט להישאר בא", אמר הגר"א אברהם גניחובסקי זצ"ל שמפסיק לנהוג דיני יו"ט, וצריך לעשות הבדלה, ולפ"ז אם החליט סמוך למנחה, צריך לומר אתה חוננתנו במנחה.
- יא. בזמן שבין עצרת בשנה הששית, לראש השנה של שנה השביעית, וכדאיתא במס' שביעית (פ"א מ"ה), לגבי תוספת שביעית, "שלשה אילנות של שלשה אנשים, הרי אלו מצטרפין, וחורשין כל בית סאה בשבילן", וכתב הר"ש "יש מפרשים עד העצרת, אבל בירושלמי קאמר בהדיא עד ראש השנה, והרי אם היה שייך לאדם אחד, היה מותר בהרישה רק עד עצרת, [וכמבואר לעיל (משנה א') וע"ש בפ' הרא"ש, וע"ש עוד בתוספות יו"ט, וברעק"א].

בש' המפרש שנוזר מותר ביין קידוש

א. ש' המפרש בנוזר ד' שנוזר מותר ביין קידוש והבדלה, ופ' את הגמ' שם דמושב ועומד מהר סיני ע"כ אין איסור נזירות חל, וס"ל קידוש על היין דאורייתא, ותו' חלקו ע"ד.

ובעירובין ל' דנו בגמ' איך אפשר לערב לנוזר ביין לפי סומכוס שצריך שיהא ראוי לו עצמו ולא סגי מה שראוי לאחרים, ות' משום דאיבעי מיתשל, והחת"ס הביא מקשים תיפול שנוזר מותר ביין קידוש, וע"ש שעירוב צריך ב' רביעיות יין ולקידוש סגי ברביעית אחת, והק' שם למ"ד דסגי בעירוב ברביעית אחת.

כמה יין אפשר לשתות לפי ד' המפרש

ב. ולכאו' י"ל שהרי לקידוש א"צ לשתות רביעית אלא סגי במלוא לוגמיו, וכמבואר בשו"ע סי' רע"א סי"ג ובפסחים דף ק"ז א'.

וצ"ל דמ"מ כיון שצריך רביעית צריך שכולה תהא ראויה לשת', וא"כ משום כך צריך להתיר לו לשתות כל הרביעית שאל"כ אין

לו רביעית יין לקידוש, וכעין זה מצינו שאם מניח העירוב במקום שיש איסור שבות לקחתו כגון בראש

האילן משם שלרבי שלא גזרו על שבות ביה"ש מותר ואף שא"צ במציאות להביא את הפת

מראש האילן מ"מ כל שלא יהא היתר לא יהא עירוב ע"כ מותר, וכע"ז כאן אם לא יהא היתר

לנוזר לשתות כל הרביעית לא יוכל לקדש והרי קידוש דאורייתא ע"כ מותר לו כל הרביעית.

אם מותר לשתות מבעוד יום

ג. והנה בגמ' בעירובין שם מבואר שצריך שתהא סעודה ראויה מבעוד יום, ע"ש ובדף ל"ה וכל שאין העירוב ראוי מבעוד יום לא מהני,

ואם כל מה שראוי זהו משום הקידוש הרי זה דוקא בשבת ולא מבעוד יום, ולזה י"ל שהרי אפשר לקדש מבעוד יום

כמבואר בברכות כ"ז. אמנם בש"מ שם מבואר שהוא משום תוספת שבת, ונמצא שאין היין ראוי מבעוד יום, דבעיני

שיהא ראוי קודם תוספת כמבואר ברשב"א שם, (שהרי בגמ' אמרו ביו"כ ראוי מבעוד יום והרי יש תוספת שאסורה באכילה, ות' הרשב"א דראוי מבעוד יום היינו קודם תוספת).

אבל ד' הרמב"ם שאין כלל דין תוספת בשבת ע' במ"מ פ"א משביתת עשור ה"ו, וא"כ איך עושה קידוש מבעוד יום, ומבואר ברמב"ם פכ"ט

משבת הי"א שכ' יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אע"פ שלא נכנסה השבת, וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אע"פ שעדין היא שבת,

שמצות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו במעט, ומבואר שבאמת זמן קידוש אינו דוקא בשבת אלא סמוך לשבת

וע"כ מקדש מבעוד יום, וא"ש דאף דלהרמב"ם אין כלל דין תוספת מ"מ אפשר לקדש מבעוד יום, וכן כ' בתוס' הרא"ש בברכות "אומר קדושה על

הכוס או אינו אומר וכו' קס"ד משום דקדושה מן התורה הוא אין לו לאמרו מבעוד יום ומסיק שיהא אומר גם קדושה על הכוס משום דכתיב זכור את

יום השבת דמשמע סמוך לכניסתו מדלא כתיב זכור ביום השבת".

וא"כ קו' החת"ס היא רק להרמב"ם שא"צ תוספת שבת לקידוש מבעוד יום ואחשיב ראוי לנוזר מבעוד יום.

ד. והנה ת' החת"ס שצריך לעירוב ב' רביעיות, ולקידוש סגי ברביעית אחת, אבל הרי בד' המפרש מבואר שגם יין הבדלה דאורייתא, וא"כ צריך ב' רביעיות, ואף שהבדלה היא במוצ"ש, אבל הרי אפשר להבדיל משבת

מבעוד יום כמבואר בברכות שם, אלא ש"ל שהרי בעירוב בעינין שיהא ראוי מע"ש מבעוד יום, ורביעית יין של הבדלה אינה ראויה מערב שבת.

יין קידוש יום טוב

ה. ד' המ"מ בפכ"ט מהל' שבת שקידוש והבדלת יו"ט דרבנן, והובא במג"א סי' רע"א ס"ק א', וא"כ גם להמפרש בנוזר אסור בשתיית יין של קידוש יו"ט, וא"כ י"ל דלכך הק' איך נזיר מערב ביין דהיינו ביו"ט. וע' בש"מ בביצה

דף ה' בשם הריטב"א שהבדלת יו"ט דאורייתא וא"כ מסתמא גם קידוש יו"ט דאורייתא. [וע' בה"ג ריש הל' קידוש והו"ד באו"ז ח"ב סי' כ"ה, וציין

לד' הבה"ג בהגהות ר' ברוך פרנקיל שנ' מד' בה"ג שקידוש יו"ט דאורייתא, וע"ע במג"א תקצ"ז]. וליישב קו' החת"ס על המפרש בנוזר י"ל דס"ל קידוש יו"ט לאו דאורייתא, וע"כ הק' בגמ' איך אפשר לנוזר לערב ביין ביו"ט.

חצי שיעור יין

ו. ויש להעיר עוד לריש לקיש ביומא ע"ג ב' שחצי שיעור אינו אסור מה"ת, הרי הואיל

ובקידוש סגי בשתיית מלוא לוגמיו א"כ אינו עובר על איסור תורה.

הערות במגילת רות

נתאמר רות אלי-תפגע-יבי לענףך לשוב

מאחריך כי אלי אשר תלכי אליו ובאשר

תליני אלי עמך עמי [רות א טז]

וביבמות מ"ז ב' "אמרה לה אסיר לן

תחום שבת, באשר תלכי אלך,

אסיר לן יחוד באשר תליני אלין,

מפקדינן שש מאות וי"ג מצות

עמך עמי, אסיר לן עבודת כוכבים, אלקיך

צבא הלוי

פרט ועוללות מתורת רבנו

צבי אליהו הלוי שמינברג

שליט"א

אלקי". והנה בתחומין איכא מחלוקת דר"ע סובר

תחומין דאורייתא ורבנן סברי מדרבנן, ובעירובין י"ז ב' אי' לוקין על תחומין דבר

תורה, וד' הרי"ף דזה אתי לכו"ע ב"ב מ"ל, ומחלוקת ר"ע ורבנן היא באלפיים אמה, והביא

כן מירושלמי, וכן ד' הרמב"ם בפרק כ"ז מהל' שבת ה"א, ובמ"מ הביא שיש חולקים וסוברים שהגמ' בדף י"ז אתי

כר"ע, אבל לרבנן אין כלל תחומין מה"ת וכ"ד הרמב"ן והרשב"א.

והשתא לד' הסוברים שאין כלל תחומין מה"ת א"כ צ"ל דמה שאמרה אסור תחום שבת היינו מדרבנן, וא"כ מה שמודיעים מקצת מצות

קלות וחמורות כולל גם דרבנן. [א.ה. יעו"ל ברש"י דכ' דאמרה לה דאסיר לן לילך אלפיים אמה].

וגם צ"ל שבזמן רות כבר תיקנו תחומין דרבנן, ומצינו ששלמה תיקן עירובין אבל צ"ל שאיסור תחומין נהג קודם שלמה המלך.

באשר תליני אלין ופ' בגמ' ביבמות שם "אסיר לן יחוד, באשר תליני אלין". והנה נחלקו הפוסקים אם איסור יחוד מה"ת או דרבנן, ולד' הסוברים דרבנן

איירי כאן על איסור דרבנן, והנה יחוד פנויה גזרו בזמן דוד כמבואר בסנהדרין כ"א אחר מעשה תמר, והרי נעמי ורות היו פנויות ולא נאסרו

ביחוד. אכן ברש"י מבואר איסור יחוד של אשת איש והיינו אחר שיתקדשו, וע' מהר"ץ חיות שעמד בזה, והביא מתרגום רות שאמרה לה אסור לן אלפיים

אמה, וכן אסור לן יחוד עם גוי וזה נאסר מגזירת בית דינו של דוד ע' ע"ז דף ל"ו.

